

UiT Norges arktiske universitet

Institutt for lærerutdanning og pedagogikk

Demokrati og medborgerskap, ett dypdykk i begrepsforståelse

Et dypdykk i forståelsen av demokrati og medborgerskap i læreplaner og blant et utvalg lærere

Andreas Hyllseth Ryen

Masteroppgave i Samfunnsfagdidaktikk, LRU 3909, mai 2021

Sammendrag

Demokrati er et vanlig begrep i dagligtalen, og betydningen tas ofte for gitt. Begrepet knyttes ofte til folkestyre, og opprinnelsen er fra det greske *demos*=folk og *kratos*=styre. Det kan likevel ligge ulike betydninger i begrepet demokrati som kan si mye om hvordan en stat skal styres. Et begrep nært forbundet med demokrati er medborgerskap. Det viser til at folket, borgerne, skal være med å styre.

I et opplæringsperspektiv har læreplan og lærerens syn på demokrati og medborgerskap avgjørende betydning for hvilken forståelse elevene får av disse begrepene. Det er dette jeg skal belyse i denne oppgaven.

Det teoretiske utgangspunkt for studien er Goodlads læreplanteori, der jeg tar for meg den formelle læreplan og den oppfattede læreplan. Forståelsen av demokrati er basert på ytterpunktene liberalisme på den ene siden, og kommunitarisme på den andre siden. Mellom disse ytterpunktene finner vi den konkurranseorienterte tradisjonen, den pluralistiske tradisjonen, den deliberative tradisjonen og den deltagerdemokratiske tradisjonen. Forståelsen av medborgerskap spenner fra å se på medborgerskapet som en rettighet til å se på det som en plikt.

Studien analyserer læreplaner fra Mønsterplanen 1974 og til dagens læreplan. Den andre kilden til empiri er semi-strukturerte intervju av fire lærere som underviser i samfunnsfag på ungdomskolen. I analysen plasser jeg de ulike læreplanene og empirien fra intervjuene mellom de teoretiske ytterpunktene.

Resultatene fra studien viser at både det kommunitaristiske og det liberale synet på demokrati kommer frem i læreplanene. Likevel er tendensen en bevegelse fra et dominerende kommunitaristisk syn med et pliktfokus i Mønsterplanen 1974, til et sterkere rettighetsfokus og liberale tendenser i dagens læreplan. Blant lærerne er det tre av fire som har et liberalt, rettighetsorientert syn på demokrati og medborgerskap. Den siste læreren har et mer kommunitaristisk syn på demokrati, der medborgerens plikter ovenfor felleskapet er vektlagt.

Forord

Denne avhandlingen markerer en avslutning på en femårig lærerutdanning for 5-10.trinn ved Universitet i Tromsø, Uit – Norges arktiske Universitet. Det har vært spennende å gå i dybden innenfor et valgfritt tema. Prosessen med oppgaven har vært læringsrik, utfordrende og givende.

Jeg vil gjerne takke informantene mine for at de ønsket å delta på intervju. Takk til hjelpsomme foreldre som bidro med støtte og hjelp underveis i prosessen. Takk til veileder, Håkon Rune Folkeborg, for gode råd og tilbakemeldinger underveis i prosjektet.

Tromsø, Mai 2021

Andreas Hyllseth Ryen

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
2	Faglitteratur og teoretiske perspektiver.....	5
2.1	Læreplan.....	5
2.2	Goodlads nivåer i læreplan.....	6
2.3	Demokratisk teori.....	7
2.3.1	Liberalt syn på demokrati.....	11
2.3.2	Kommunitarisme.....	11
2.4	Medborgerskap.....	13
2.5	Oppsummering av teori om demokrati og medborgerskap.....	15
2.6	Tidligere forskning.....	16
2.6.1	Tidligere forskning på demokratiforståelse.....	16
2.6.2	Tidligere forskning på medborgerskap.....	17
3	Metode.....	19
3.1	Dokumentanalyse.....	20
3.1.1	Gjennomføring av dokumentanalysen.....	21
3.2	Intervju som metode.....	22
3.2.1	Semistrukturerte intervju.....	22
3.2.2	Utvalg av informanter til intervju.....	22
3.2.3	Gjennomføring av intervjuene.....	23
3.2.4	Intervjuguide.....	23
3.3	Dataanalyse.....	24
3.3.1	Analyse av intervju.....	24
3.3.2	Transkripsjon.....	25
3.4	Kvalitet i studien.....	25
3.4.1	Reliabilitet.....	25
3.4.2	Indre gyldighet (validitet).....	26

3.4.3	Overførbarhet (ytre gyldighet)	27
3.4.4	Etiske vurderinger	27
3.5	Oppsummering av metode	27
4	Analyse av læreplanen	29
4.1	Mønsterplanen av 1974 (M74).....	29
4.1.1	Oppfatninger og betydning av demokrati.....	29
4.1.2	Oppfatning og betydning medborgerskap	30
4.1.3	Oppsummering M74	31
4.2	Mønsterplanen 1987 (M87).....	31
4.2.1	Oppfatning og betydning av Demokrati.....	31
4.2.2	Oppfatning og betydning av medborgerskap	33
4.2.3	Oppsummering M87	34
4.3	Den generell delen.....	35
4.3.1	Oppfatning om og betydning av demokrati.....	35
4.3.2	Oppfatning og betydning Medborgerskap.....	36
4.3.3	Oppsummering, den generelle del av læreplanen.	36
4.4	Læreplanen for den 10-årige grunnskolen, L97	37
4.4.1	Oppfatning og betydning av Demokrati.....	37
4.4.2	Oppfatning om og betydning av medborgerskap	38
4.4.3	Oppsummering L97.....	39
4.5	LK06 Kunnskapsløftet 2006	40
4.5.1	Oppfatning om og betydning av demokrati.....	40
4.5.2	Betydning av og oppfatning om medborgerskap	41
4.5.3	Oppsummering LK06.....	41
4.6	Fagfornyelsen LK 20.....	42
4.6.1	Oppfatning og betydning av demokrati.....	42
4.6.2	Oppfatning om og betydning av medborgerskap	44

4.6.3	Oppsummering av den overordnede delen/ LK20	45
5	Analyse av læreres forståelse av demokrati og medborgerskap.	47
5.1	Demokratiforståelse	47
5.1.1	Oppsummering av demokratiforståelse.....	49
5.1.2	Forståelse av medborgerskap	49
5.1.3	Oppsummering av informantenes syn på medborgerskap	51
5.2	Oppsummering av lærernes forståelse av demokrati og medborgerskap.....	51
6	Oppsummering og drøfting av funn	53
6.1	Fra fellesskapstanke mot et individfokus	53
6.2	Fra pliktfokus til rettighetsfokus	54
7	Diskusjon.....	57
8	Oppsummering	61
8.1	Svar på forskningsspørsmål	61
8.2	Veien videre.	62
9	Referanseliste	63
	Vedlegg 1- Intervjuguide	67
	Vedlegg 2 – Samtykkeerklæring	68
	Vedlegg 3 – Kvittering fra NSD	75

Tabelliste

Tabell 1: Beskrivelse av læreplaner med forkortelser.....	20
Tabell 2: presentasjon av informanter	23

Figurliste

Figur 1: Demokrati og medborgerskap og forholdet mellom dem.....	15
--	----

1 Innledning

Norge styres etter demokratiske prinsipper, og er et land der demokratiske verdier står sterkt. Norge er demokratisk fordi vi ser det som den mest rettferdige styreform, der ulike samfunnsgrupper får være med å påvirke beslutninger i samfunnet. Dette sikrer et godt samfunn for alle, der likeverd og velstand råder. Å opprettholde demokratiet ved å utdanne fremtidens borgere anses som særlig viktig. I et opplæringsperspektiv er det derfor interessant å se hvordan skolen forbereder neste generasjon på å bli medborgere.

Den norske læreplan er et dokument som har stor betydning for hvordan lærere underviser i skolen, og hvordan de formidler demokratiske verdier til elevene. I opplæringsloven, som er det fremste dokumentet lærere skal forholde seg til, står det:

«Opplæring skal gi innsikt i kulturelt mangfold og vise respekt for den enkelte si overtydning. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte. (§1.1 Opplæringsloven, 2008)»

Opplæringsloven er rammen for skolen, og alle læreplaner utvikles basert på prinsippene i opplæringen. Læreplan er det styrende dokumentet for hva undervisningen i klasserommet skal bygge på. Dette dokumentet brukes av lærere i planleggingsarbeid, og er særlig viktig for å sikre at skolen gir eleven det som anses som grunnleggende for å kunne delta i det norske samfunnet. Det å lære elevene om det å delta i demokratiet for å opprettholde den demokratiske styringen, er noe av det viktigste.

Demokratimandatet for skolen står spesifikt formulert i læreplanen, men det er ikke gitt hva det innebærer i praksis. Demokrati har vært et viktig element i alle læreplaner, men hvor mye vekt det har fått har variert. Den nye overordnede delen av læreplanen som kom i 2017, aktualiser verdien av opplæring for demokrati og medborgerskap som særlig viktig ved at det blir ett av de tre tverrfaglige tema som skal inkluderes i alle fag. Bakgrunnen for dette er at det har blitt nedprioritert i tidligere læreplaner (Stray, 2009, S. 221). Her løftes demokratiet frem som et tema som alle lærere skal ha et forhold til, og som skal trekkes med i undervisningen i alle fag.

Demokrati er noe de fleste av oss har et bevisst forhold til, men det kan likevel være vanskelig å gi en håndfast beskrivelse som kan formidle en universell forståelse. Det kan være vanskelig å få et grep om hva demokrati handler om, for i dagligtalen er det noe vi snakker

om og tar for gitt uten særlig refleksjon (Biseth og Madsen , 2012, s. 277). I demokratiske land er det bred oppslutning om demokratiet som styreform, noe som er lett å forstå ut fra ordets betydning. Demokrati kommer fra gresk *demos* som betyr folk og *kratos* som betyr styre, og betyr dermed ganske enkelt folkestyre (Stray, 2011, s. 22). Denne definisjonen dekker likevel ikke den hele og fulle betydningen av en demokratisk styreform. Cohen definerer demokrati som:

..... et samfunnsmessig styresett der medlemmer i det store og hele deltar, eller kan delta, direkte og indirekte i å ta beslutninger som angår dem (Cohen, 1971; i Solhaug og Børhaug, 2012, s. 30)

Cohens demokratidefinisjon åpner opp for ulike nyanseringer av hva et demokrati er, og ulike forståelser av hvem som er deltagere og på hvilke måter de kan delta på. På den måten kan man kan vise til ulike tradisjoner innenfor demokratiteori og ulike forståelser av demokratiske verdier. For å ikke utelukke noen forståelser av demokrati har jeg valgt å bruke Cohens romslige demokratidefinisjon i denne studien. Ved at definisjonen er vid vil den ikke gi vektlegging den ene eller den andre veien, men åpne opp for ulike forståelser.

Demokratibegrepet og ulike måter å forstå det på skal jeg drøfte videre i kapittel 2.2.

Et annet begrep nært tilknyttet til demokrati er medborgerskap. Det handler om folket eller medlemmene som deltakere, direkte eller indirekte, i den demokratiske styringen. Som vi har sett, viser demokratiet til folket og til styresettet. Medborgerskapet sier noe mer om hvem som kan være med å styre, delta og påvirke i beslutninger. Også til begrepet medborgerskap er det knyttet mange definisjoner, noe jeg skal redegjøre og drøfte i kapittel 2.3. Frem til det legger jeg til grunn Solhaug og Børhaug (2012, S. 31) sin definisjon som påpeker at: *“medborgerskap dekker alles sider ved deltagelse i det sosiale og det politiske fellesskapet”*.

Graden og innretningen av demokrati og medborgerskap har stor betydning for hvordan samfunnet utvikler seg. Det er derfor interessant å se nærmere på læreplaner og hvilke forståelser av demokrati og medborgerskap som ligger til grunn for disse. Demokratiet er dynamisk og i stadig utvikling, det kan åpne for nye forståelser, mens andre blir mindre fremtredende. Demokratiet som oppsto i den greske bystaten Athen ca. 500 f.Kr., er nokså annerledes enn det moderne demokratiet som vokste frem etter den franske og den amerikanske revolusjon på slutten av 1700-tallet. Disse revolusjonene var starten på en åpning av samfunnet der flere ulike grupper i samfunnet fikk mer innflytelse i statens

anliggender (Hobson, 2014, s.15). I dag kan vi se til dels motsatte tendenser der rettigheter som tidligere ble tatt for gitt blir fjernet, og stater blir mindre demokratiske, slik det skjer i Tyrkia og til dels i USA (Lührmann, 2018). Ved å se tilbake på tidligere læreplaner kan man få en forståelse av hvordan demokratiforståelsen har utviklet seg i den norske grunnskolen frem til i dag. Samtidig som læreplanen er et viktig dokument for å se på hvilken måte demokrati er forstått i et undervisningsperspektiv, er det også interessant å se på hvordan lærere som jobber i skolen forstår og bruker disse begrepene i dag. Dette kan gi innsikt i hvordan opplæring til demokrati skjer i dag og i hvilken grad opplæringen skjer i tråd med læreplanen.

Problemstillingen for denne studien er:

«Hva slags oppfatninger om demokrati og medborgerskap ligger i læreplanene, og hvordan forstår noen utvalgte lærere begrepene?»

Problemstillingen er nærmere presisert i følgende to forskningsspørsmål:

1. Hvilke oppfatninger og betydning av demokrati og medborgerskap kan leses ut av læreplanenes generelle del og fagplanen i samfunnsfag i perioden 1974-2020?
2. Hvordan oppfatter et utvalg lærere temaet demokrati og medborgerskap i dagens skole?

Det første forskningsspørsmålet skal jeg nærme meg gjennom en sammenlignende analyse av dagens og tidligere læreplaner. Ved å se på forståelsen av demokrati og medborgerskap i læreplanen kan man se hvilke demokratiske verdier som blir ansett som de mest sentrale, på ulike tidspunkt.

I det andre forskningsspørsmålet har jeg intervjuet noen utvalgte lærere som underviser på ungdomsskolen. Det har jeg gitt et innblikk i deres forståelse av begrepene. Dette kan variere fra lærere til lærere, men også med den enkelte lærers forståelse av læreplanen. Hvordan læreren tolker begrepene kan vise til ulikheter i deres verdisett, noe som har stor betydning for hvordan undervisning om demokrati og medborgerskap gjennomføres i praksis. I intervjuene har jeg også spurt lærerne om hvordan de underviser om tematikken, for å få et innblikk i hvordan undervisningspraksisen er. Av plasshensyn, og fordi det ligger litt på siden av studiens hovedtema, vil ikke disse delene av intervjuene bli analysert her.

Hensikten med studien er altså å drøfte hvordan demokrati og medborgerskap forstås i læreplaner, og hvordan lærere tolker begrepene i dag. For å avgrense akkurat hvilke deler av læreplanene jeg skal se på, skal jeg bruke Goodlads læreplanteori. For å konkretisere hva studien handler om og hvilke perspektiver som ligger til grunn.

2 Faglitteratur og teoretiske perspektiver

Hensikten med teorikapittelet er å avgrense prosjektet for å tydeliggjøre studiens nedslagsfelt. Dette kapittelet tar for seg ulike teoretiske perspektiver og tidligere forskning både på demokrati og medborgerskap, og på læreplaner.

2.1 Læreplan

Læreplaner er dokumenter som har vært, og er, styrende for hva, hvordan og hvorfor det skal undervises i skolen. Ved å se på tidligere læreplaner kan vi få et innblikk i hva som tidligere har vært oppfattet som viktige tema, og hvordan ulike sider ved opplæringen er vektlagt. Slik kan en følge utviklingen av skolemyndighetenes forståelse av en tematikk over tid. I denne studien skal jeg gå i dybden i læreplanene for å få en forståelse av begrepene demokrati og medborgerskap, og utviklingen av disse i læreplanen. Jeg tar for meg Mønsterplanen fra 1974 (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974), Mønsterplanen 1987 (Kirke og utdanningsdepartementet, 1987), Den generelle del L93 (Utdanningsdirektoratet, 2015, s. 17), Læreplan 1997 (Det kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartementet 1996), Kunnskapsløftet 2006 (Utdanningsdirektoratet, 2013, safi -03) og dagens læreplan Læreplanen 2020 (Utdanningsdirektoratet, 2019). I tillegg skal jeg se nærmere på hvilken forståelse dagens lærere har av denne tematikken.

En teori som er sentral innenfor studiet av læreplaner, er “the domains of curriculum”, utviklet av Goodlad, Klein og Tye (1979). Den deler læreplanen inn i ulike nivåer. Før vi ser på denne læreplanteorien, skal vi definere to begreper som kan virke nokså like, men som har ulik betydning. Dette er begrepene «curriculum» og «læreplan».

Selv om de brukes om hverandre, er det et skille mellom det engelske begrepet curriculum og norske begrepet læreplan. Gudem (1998 i Andreassen, 2016, s. 16) viser til at det engelske begrepet curriculum er videre enn det norske begrepet læreplan. Det viktigste skillet er at det norske begrepet læreplan tar for seg det fysiske læreplandokumentet, mens curriculum omfatter alt det som skjer i læringen, inkludert undervisning, opplevelser, erfaringer og konkrete kunnskaper (Gudem, i Andreassen 2016, s.16). Selv om læreplan og curriculum er forskjellige begreper har de begge fokus på hva som skal læres, og begge er styrende for

opplæringen. Selv om begrepet curriculum ikke brukes, eksisterer de ulike læreplannivåene også i norsk skole

Det norske læreplanbegrepet er altså noe snevrere i den forstand at den kun dreier seg om fysiske dokumenter, og ikke praksis. Begrepet curriculum er videre og ser mange aspekter innenfor opplæringen. I det videre vil jeg likevel bruke begrepet læreplan i den betydning som er sammenfallende med det engelske curriculum. Dette for å få med meg nyansene og bredden i begrepet curriculum i Goodlads teori og presisere fokuset for læreplananalysen og intervjuene av lærere. Videre vil jeg vise til Goodlad, Klein, Tye (1979), sin artikkel om «The domains of curriculum and their study» forsøker å gi begrepet læreplan (curriculum) en tydeligere struktur og et tydeligere innhold ved å dele det inn i ulike nivåer. Målet for Goodlad mfl. er ikke å innsnevre begrepet, men å bruke det til å strukturere læreplan i ulike kategorier, slik at det skal være lettere å bruke det i forskning eller praktisk i klasserommet (Goodlad mfl., 1979).

2.2 Goodlads nivåer i læreplan

Ideenes læreplan

Den ideologiske læreplanen tar for seg grunnleggende verdier som læreplanen er bygget på. For at ideene som ligger bak den ideologiske læreplan skal være gjeldende, må de oppnå suksess gjennom politiske beslutninger. Dette kan ses på som idégrunnlaget for opplæringen, og hva det fysiske dokumentet er bygget på (Goodlad, mfl., 1979, s. 60). Dette vil da si formålet med opplæringen, som ofte er begrunnelsen for opplæringen i skolen.

Den formelle læreplan

I den formelle læreplanen er ideene formulert inn i klar tekst og er blitt gjort om til en fysisk læreplan. Dokumentet er offisielt vedtatt og er godkjent på flere nivåer. Den formelle læreplan har klare føringer på hva som skal inngå i opplæringen. Selv om dokumentet er relativt tydelig, så tolkes det av lærere, skoleledere og foreldre (Goodlad mfl. 1979, s. 61).

Den oppfattede læreplan

Den oppfattede læreplan er en læreplan basert på tolkninger. Det som er offisielt godkjent for læring er ikke nødvendigvis det som blir oppfattet av forskjellige grupper i samfunnet. De

formelle læreplanene oppfattes forskjellig av de som leser og bruker den til daglig, skolen med lærere og ansatte, og lærebokforfattere. Alle skal planlegge sin undervisning ut fra samme dokument, men gjennomføringen av undervisningen varierer og resulterer i forskjellig læring. Det er særlig hvordan lærere oppfatter læreplaner som har betydning ettersom det er de som skal drive læringsarbeidet i klasserommet (Goodlad, mfl., 1979, s. 62).

Operasjonalisert læreplan

Hvordan lærere oppfatter og fortolker læreplanen og den undervisningen som skjer i deres klasserom kan variere mye. Den operasjonaliserte læreplanen er den faktiske undervisningen i klasserommet basert på lærernes tolkning av den formelle læreplanen (Goodlad, mfl. 1979, s. 63) I dette inngår de konkrete vurderingene om bruk av læringsmetode, undervisningsmateriell og tid.

Den erfarte læreplan.

Den erfarte læreplanen er elevenes forståelse av det læreren underviser og elevenes utbytte og hva de har lært. Det er ikke gitt at elevene forstår undervisningen sånn som læreren har planlagt det. (Goodlad, mfl. 1979, s. 64).

Oppsummering av Goodlads læreplanteori

I denne studien vil jeg særlig fokusere på to av de fem nivåene som er skissert i Goodlads teori. Det første nivået i analysen er den formelle delen av læreplanen, Her vil jeg analysere flere forskjellige læreplaner for å se etter hvilke forståelser av demokrati og medborgerskap de uttrykker, og om forståelsen har endret seg over tid. Det andre nivået i analysen vil omhandle hvordan lærere oppfatter begrepene demokrati og medborgerskap. Dette er den oppfattede læreplan i Goodlads teori. Lærernes oppfattelse av læreplanen påvirker i stor grad de to siste læreplannivåene, den operasjonaliserte læreplanen og den erfarte læreplanen, og har slik sett betydning for hva elevene faktisk lærer.

2.3 Demokratisk teori

Siden denne oppgaven handler om begrepene demokrati og medborgerskap i et skoleperspektiv, er det viktig å se nærmere på bredden i forståelsen av disse begrepene. Det

finnes ikke én rett tolkning av demokrati, men mange ulike varianter. Jeg gjentar definisjonen jeg har valgt å bruke:

“Demokrati er et samfunnsmessig styresett der medlemmer i det store og hele deltar, eller kan delta, direkte og indirekte i å ta beslutninger som angår dem (Cohen, 1971; I Solhaug og Børhaug, 2012 s. 30)

Cohens vide definisjon av demokratiet åpner opp flere ulike syn på demokratiet, som jo er tema for denne studien.

Demokratier realiseres ulikt i ulike land og det er mange som har presentert teorier om den beste og mest rettferdige måten og organisere å styre demokratiet på. Demokratibegrepet rommer derfor flere betydninger og oppfatninger om hva demokrati er og bør være. Solhaug og Børhaug (2012, s. 31). De tar for seg fire sentrale tradisjoner som viser ulike vinklinger på demokrati. Av disse er det to liberale tradisjoner, den konkurranseorienterte og den pluralistiske, en deltakerdemokratisk og en dialogdemokratisk tradisjon. Mange av disse tradisjonene rommer ulike sider ved demokratisk styring som kan gjenfinnes i dagens demokratiske systemer. De fleste demokratimodeller har et representativt parlamentarisk system i en eller annen variant som grunnleggende kjennetegn. Det som skiller modellene er hvordan en kommer frem til beslutninger, hvor viktig demokratisk deltaking er og hva det innebærer å delta (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 31). Hensikten med å presentere de ulike demokratimodellene i denne oppgaven er å vise at det er et mangfold, men også noen skillelinjer, som reflekteres i læreplanene. Hvordan ulike demokratiforståelser kan gjenfinnes og er synlige i læreplanene, er et sentralt tema for analysen. Det er bred enighet om at demokrati er den beste styreformen vi har i dag, men hvordan demokratiet skal organiseres på en mest mulig rettferdig måte er det mange ulike synspunkter på. De ulike modellene representerer ulik vektlegging av verdier. Disse ulike modellene vill være det teoretiske utgangspunktet for analysen av læreplan og bidra til å vise til tendenser og utviklingstrekk.

Den konkurranseorienterte tradisjonen

I et konkurransedemokrati får den valgte eliten legitimitet gjennom å få flest stemmer ved valg. Her har borgerne lite direkte innflytelse på beslutninger utenom valgene. Den politiske oppgaven baserer seg på å tilfredsstille medborgernes private behov ved å påse at markedet har de varer og tjenester som er nødvendige for medborgerne. Hver enkelt er ansvarlig for å

dekke sine behov ved å delta som aktør i varemarkedet (Solhaug og Børhaug, 2012 s. 33). Dette synet baserer seg på at borgerne har liten innsikt i politiske spørsmål og evne til å forstå seg på politikken. Det er derfor hensiktsmessig at det er eliten, som har kompetanse og mandat, som skal ta avgjørelser. Eliten får sitt mandat gjennom valgordningen, der de får stemmer fra borgerne (Børhaug, Christoffersen og Aarre, 2014, s. 271). USA er et eksempel på en stat som kan knyttes til et konkurransedemokrati.

Den deltakerdemokratiske tradisjonen

Den deltakerdemokratiske, eller republikanske tradisjonen som den også kalles, står i ganske stor motsetning til de to liberale modellene. Deltagerdemokratiet stammer fra en republikansk tradisjon og er et latinsk begrep “*res publica*” og betyr de offentliges sak. Statens politikk er et offentlig anliggende der alle som blir påvirket har rett til innsyn (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 30). Det er særlig to forhold som er sentrale innenfor republikanisme. Alle har mulighet til å påvirke politikken innhold fordi politikken er en offentlig sak som angår alle. Republikanisme forutsetter en bred deltagelse som betyr at alle må innordne seg etter lover som regulerer deltakelsen. Det andre sentrale er at folket ikke bare er en gruppe enkeltindivider, men del av et fellesskap med en forpliktelse til å delta å styre seg selv (Solhaug, 2012, s 19).” *Enkeltindividet har en plikt til å engasjere seg og utvikle den kollektive vilje for fellesskapet. Et ansvar for fellesskapet er noe den enkelte pålegger seg selv, eller et moralsk engasjement som den enkelte frivillig påtar seg gjennom sine aktive samfunnsmessige handlinger.* (Pateman 1985, s. 2) “. Det deltakerdemokratiske demokratiet kan vi se tegn til i Portugal, Spania og Hellas (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 36).

Den deliberative tradisjonen

Den deliberative demokratisynet stammer fra det å «deliberere», altså å samtale eller drøfte samfunnsmessig (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 38). Synet kan knyttes til en liberal tradisjon der det er en konkurranse om å ha det beste argument (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 39). Samtidig er det et fokus på å løse kollektive problemer gjennom å ha noen samtaleetiske beslutningsregler, noe som knytter teorien til det republikanske synet. De som er mest kjent innenfor den deliberative demokratiske synet er John Dewey og Jürgen Habermas. Dewey viser til et demokratibegrep der alle sosiale fellesskap har en grad av felles interesse, og at det er samhandling og kommunikasjon mellom medlemmer som er kjernen (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 39). Vi mennesker har en sosial natur og der felles interesser og ulike former for gjensidig avhengighet som dermed skaper et behov for å løse felles oppgaver, mener Dewey.

Det å kunne komme frem til felles løsninger innebærer at man må kommunisere og ha samtaler om store og små spørsmål. "*Demokrati er mer en form for styre; det er primært en nærværende livsform som preges av samtale om felleskap.*" (Dewey, 1938: 101 i Solhaug og Børhaug, 2012, s. 38). Dewey knytter det deliberative demokratiet til republikanisme ved at det er en klar tanke om fellesskap.

Habermas (1984, i Solhaug og Børhaug, s 38) snakker om samtaleetiske regler som er styrende for hvordan man diskuterer for å komme frem til den beste beslutningen. Ved å følge et sett med regler så vil man kunne klare i felleskap å komme frem til den beste måten å fatte en beslutning på. Det beste argumentet som kommer opp i diskusjonen skal være avgjørende for beslutningen som tas (Solhaug og Børhaug, s 2012, s. 39). I Habermas sin samtaleetikk er det tre krav som stilles for å kunne være med å deliberere (samtale) om beslutninger. For det først må de som samtaler snakke sant, for det andre må deltakerne være oppriktige i det de sier, og det siste er at det partene uttaler seg om må være riktig i forhold til konteksten de befinner seg i. Habermas trekker inn konkurranse i teorien om det deliberative demokratiet, ved at det er konkurransen om ha det beste argumentet (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 39). På den måten kan vi se at det deliberative har noe til felles med et liberalt syn. Men først å fremst kan det deliberative demokratiet knyttes til et felleskapssyn som vi kan se i republikanisme. Det deliberative demokratiet skiller seg ut fra de andre demokratimodellene ved at det er en sterk vektlegging av at man skal bli enige om det beste argument og at det er grunnleggende for å gjøre den beste beslutningen. Et deliberativt perspektiv på demokratiet er blitt mer fremtredende i EU og Norge i de siste årene. (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 40).

Habermas og Dewey har her to forskjellige tanker om det deliberative demokratiet. Dewey vektlegger de felles interesser, noe som gir et kommunitaristisk preg. På den andre siden har vi Habermas, som mener at det er en kamp om det beste argument, noe som gir det et litt mer liberalt preg. Både Habermas og Deweys modell for det deliberative demokratiet heller mest i den kommunitaristiske retningen, der Habermas er noe mer liberal.

Den pluralistiske demokratitradisjonen

Den pluralistiske demokratitradisjonen har likhetstrekk med konkurransedemokratiet ved at det er politiske eliter som har en dominerende politisk posisjon. I det pluralistiske demokratiet har interessegrupper, som oftest organisasjoner, en viktig rolle som bindeledd mellom

enkeltindividet og staten. (Solhaug og Børhaug, 2015, s. 33). I et pluralistisk demokrati kan interessegrupper fremme sin saker selv om en er i opposisjon. Pluralisme er basert på at interessegrupper som partiene, fagforeninger og organisasjonene for å nevne noen, konkurrerer om å fremme sine politiske saker og syn og medborgernes interesser. I den pluralistiske teorien likestilles interessegrupper med de politiske partiene om å fremme politiske budskap. *"Demokratiet fremstår dermed som et dynamisk politisk fellesskap der den politiske eliten velges, men hele tida må forholde seg til den politiske opposisjon på ulike samfunnsmessige nivåer."* (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 33). Norge og de skandinaviske landene er eksempler på land som kan knyttes til denne demokratimodellen. På bakgrunn av at denne modellen er gjeldende i Norge, vil det være naturlig å finne utsagn i læreplanene som understøtter denne modellen.

Mellom de fire demokratiforståelsene går det noen klare skillelinjer knyttet til henholdsvis liberalt syn på demokrati og et kommunitaristisk syn på demokratiet. Disse synene går også igjen i forståelsen av medborgerskapet. Liberalismen ønsker minst mulig statlig styring og vektlegger individets frihet høyt. Kommunitarisme er basert på fellesskap og fellesskapsløsninger (Stray, 2011, s 29). Dermed kan vi se på de to retningene som motsetninger og ytterpunkter i forståelser av demokrati. Disse to ytterpunktene vil i denne studien fungere som analytisk verktøy for å kartlegge hvilke forståelser av demokrati som kan leses ut fra læreplaner, og hvilke forståelser lærere har.

2.3.1 Liberalt syn på demokrati

Et liberalt grunnsyn handler om det å begrense statens makt og forhindre dens mulighet til å gripe inn i menneskelig frihet. Personlig egeninteresser er i fokus. I ett liberalt perspektiv blir staten sett på som en begrensning av individets frihet, og et vanlig syn blant liberalister er derfor minst mulig statlig innblanding i folks liv (Schuck, 2002, s. 34) Fri konkurranse er sentrale element innenfor økonomisk liberalisme. Tanken bak den liberale tankegang er at det beste for individet er at de selv skal ivareta egne interesser på best mulig måte. Når den personlige friheten ikke krenkes skal individet ivareta seg selv og sine interesser (Stray, 2011, s. 32-33).

2.3.2 Kommunitarisme

Kommunitarister mener at individet forstår seg selv i et opplevd kulturelt fellesskap og at medborgerskap og politikk er forankret i dette kulturelt definerte samfunnet (Delanty, 2002 S. 159). *"Kultur danner basis i identitet som sammen med å delta i samfunnsmessige aktiviteter*

binder individer sammen." (Delanty, 2002, s.159). Begrepet kommunitarisme er tilknyttet det den engelske begrepet community, som betyr fellesskap (Delanty, 2002: s. 159).

Det kommunitaristiske demokratisynet stammer fra det gamle Hellas, der borgere hadde stormøter med et direkte demokrati. Borgerne utgjorde kun et fåtall av bystatens innbyggere og var en elite, så man kan jo se på det greske demokratiet med et kritisk blikk. Borgerne, som var eliten i samfunnet, var med å bestemme lover og vedta hvordan bystaten skulle styres. Det direkte demokratiet er et ideal for de teoretikere og politikere som støtter den kommunitaristiske retningen. Det er spesielt fellesskapsdimensjonen i samfunnspolitiske spørsmål som skiller kommunitarismen fra det liberale synet (Stray, 2011, s. 30).

Kommunitaristene vektlegger et ansvar hver enkelt har for fellesskapet i samfunnet.

Kommunitarister mener at liberalismen er for opptatt av enkeltindividets rettigheter (Stray, 2011, s. 30). De kommunitaristiske tilnærmingene kjennetegnes ved fellesskapsdimensjonen og vekten på at solidaritet er like viktig for et demokratisk samfunn som rettferdighet og likhet. Samfunnet bør derfor, ifølge kommunitaristene, bygges på en tilnærming som er kontekstuell og fellesskapsorientert (Stray, 2011. s. 30).

Kritikken mot disse kommunitaristiske tilnærmingene baserer seg på at fellesskap og solidaritet ikke er tilstrekkelig for bygge et demokratisk samfunn, og ved at man ikke benytter prinsipper om rettferdighet, noe som vil føre til maktmisbruk og korrupsjon (Stray, 2011, s. 30). I tillegg til dette peker Solhaug (2012, s. 20) på at den kommunitaristisk retningen i demokratiet ikke tar høyde for mangfoldsperspektivet og minoriteter. På den måten kan et slikt syn være ekskluderende og segregerende for de som ikke er del av majoritetskulturen i samfunnet (Solhaug, 2012, s. 20)

Den kommunitaristiske og det liberale demokratisynet vil dermed være ytterpunkter i demokratiforståelsen. Dette vil være utgangspunktet for analysen og for å se på hvilke forståelse av demokrati og medborgerskap som ligger til grunn i læreplanene og hvilken forståelse læreplan har. Ved å identifisere hvor de ulike læreplanenes forståelse av demokrati kan plasseres mellom disse ytterpunktene, kan en for perioden som helhet drøfte i hvilken retning endringer i denne forståelsen har tatt.

2.4 Medborgerskap

Medborgerskap og demokrati henger nøye sammen. Medborgerskap innebærer at folket, eller den enkelte medborger, har muligheten og til en viss grad burde føle plikt til å delta på ulike måter og på ulike arenaer i fellesskapet, og dermed medvirke i demokratiet. Demokrati og medborgerskap påvirker hverandre gjensidig og virker sammen, og medborgerskap er avgjørende for at demokratiet skal fungere. Uten medvirkning fra borgere er det ikke et demokratisk samfunn (Stray, 2011, s. 48).

Solhaug og Børhaug (2012, s. 31) beskriver medborgerskap som alle former for deltagelse i det sosiale og politiske fellesskapet. Det er særlig vektleggingen av medborgerskapet som handler om deltagelse som viser til at medborgerskapet har en handlingsdimensjon, men det må ikke være slik. Stray (2011, s. 46) presenterer medborgerskap som enten rettighet eller som rolle. Medborgerskapsbegrepet stammer fra det engelske begrepet *citizenship*.

Citizenship kan oversettes til norsk i betydningen statsborger, samfunnsborger, medborger, borger og i noen tilfeller innbygger. På engelsk har det to betydninger, citizenship som status og citizenship som rolle. Det norske medborgerbegrepet kan også tildeles i to betydninger, statsborger som en tildelt nasjonal, juridisk status og medborger eller samfunnsborger som en rolle (Stray, 2011, s. 47). Statusbegrepet er passivt og innebærer rettigheter som det å stemme ved valg, motta trygd, ha rett til utdanning og andre rettigheter. På den andre siden har vi rollebegrepet som er mer aktivt og innehar en handlingsdimensjon, for eksempel deltagelse i demonstrasjoner, sivil ulydighet, offentlig deltagelse og aktiv påvirkning i enkeltsaker. (Stray, 2011, s. 47). Dette viser til at det er deler av medborgerskapet som ikke handler om det å være aktiv og handle, men at det er visse rettigheter som legger grunnlaget for politiske og sosiale handlinger.

Isin og Turner (2002, s. 2) påpeker at medborgerskapet (citizenship) har tre fundamentale akser som viser til omfanget av medborgerskap. Den første akse omhandler regler og normer for inkludering og ekskludering. Den andre, innholdsdimensjonen handler om rettigheter eller ansvarsområder. Den tredje handler om hvor dyptgripende medborgerskapet er. Noe som vil si hvor mange rettigheter eller plikter som er knyttet til det å være et medlem i den demokratiske staten (Isin og Turner, 2002, s. 4).

Medborgerskap har historisk sett handlet om rettigheter og det å få muligheten til å delta i ulike deler av samfunnslivet. Ifølge Thomas Humphrey Marshall (I Stray, 2011, s. 50) har utviklingen av medborgerskap gått i retning av at grupper og individer stadig har fått flere rettigheter og mer innflytelse. Marshall skiller mellom tre ulike typer individuelle rettigheter: *Sivile rettigheter* som handler om beskyttelse og rettsgarantier, *politiske rettigheter* knyttet til deltaking og ytringsfrihet, og *sosiale rettigheter* til ulike velferdsgoder (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 30 og Stray, 2011, s. 52). Medborgerskap kan dermed knyttes til deltaking i det politiske og sosiale fellesskapet, der forutsetningen for å utøve medborgerskap er i noen grad fulle rettigheter i staten (Solhaug og Børhaug, 2012, s 31). Ved at man får tildelt de fulle rettighetene medfører det også at man må følge de lovene og reglene som gjelder i samfunnet.

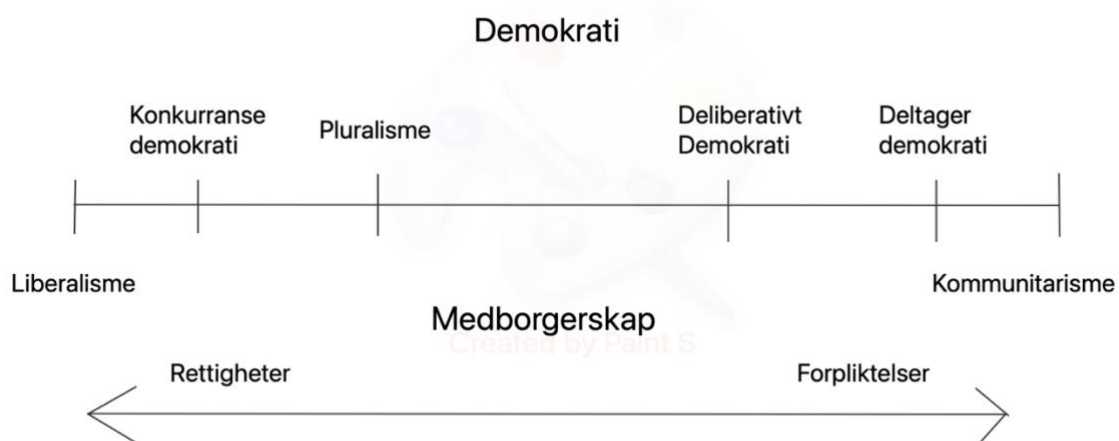
I et liberalt perspektiv ønsker man minst mulig forpliktelser som begrenser individets frihet. På den andre siden i et kommunitaristisk perspektiv handler det om å bidra i det politiske fellesskapet og gjøre sine plikter som medborger. Det kommunitaristiske demokratiet er mer dyptgripende, der det er flere rettigheter og plikter. Det liberale er motsatt at det er lite dyptgripende og vektlegger individets autonomi høyt. Dermed er forpliktelsesdimensjonen sentral i det kommunitaristiske demokratisyn og det forventes at medborgerne bidrar til å gjøre sine plikter i demokratiet ved å delta på ulike områder.

Forskjellige samfunn vektlegger aktivt medborgerdeltagelse i større eller mindre grad, noe som avhenger av demokratiforståelsen. Den dominerende politiske ideologien i det aktuelle samfunnet bestemmer i stor grad om det er en aktiv eller passiv medborger rolle som vektlegges og verdsettes. Den politiske ideologien sier også noe om det er rettighetsdimensjonen eller forpliktelsesdimensjonen som tillegges størst vekt i samfunnet (Stray, 2011, s. 48). Et kommunitaristisk demokratisyn forventes høy grad av deltagelse av borgerne, da er det mer søkelys på forpliktelsesdimensjonen. I et liberalt syn på demokrati er det ikke en forventning om deltagelse, selv om det ofte blir satt pris på (Stray, 2011, s. 48). Dermed kan vi knytte det liberale synet på demokrati til rettighetsdimensjonen. Det liberale medborgerskapet handler først å fremst om å delta i valg og å velge hvilken elite som skal representere enn selv i beslutninger. Dette er selvfølgelig ytterpunkter som de fleste demokratiske samfunn er en blanding av. Dette kan vi også se her i Norge. Norge er bygget på liberale prinsipper, men vi har noen områder som er inspirert av en kommunitaristisk tankegang. I Norge har vi en sterk dugnadsånd, som handler om å bidra til fellesskapet. Norge er en velferdsstat der vi får mange velferdsordninger gjennom å betale skatt, noe som vi kan se på som å bidra til det norske fellesskapet (Stray, 2011, s. 57). Dermed kan vi si at et

liberalt syn på medborgerskapet er passivt, mens et kommunitaristisk syn på medborgerskapet er aktivt.

Det som særlig skiller medborgerskapet inn i to dikotomier er hva som vektlegges. Er det viktigst med rettigheter eller er det viktigst med forpliktelser? I denne sammenheng kan vi knytte rettighetsdimensjonen til et liberalt syn på medborgerskap og forpliktelsesdimensjonen til et kommunitaristisk syn. Jeg vil i fortsettelsen bruke rettighetsdimensjonen mot forpliktelsesdimensjonen for å klargjøre og plassere de ulike læreplanene og læreres forståelse av medborgerskap.

2.5 Oppsummering av teori om demokrati og medborgerskap.

Figur 1: Demokrati og medborgerskap og forholdet mellom dem

I denne gjennomgangen av litteratur har jeg beskrevet ulike vinklinger på demokrati og medborgerskap. Disse to begrepene henger nære sammen. I figur 1 ser vi en modell som viser de ulike demokratitradisjonene plassert mellom ytterpunktene liberalisme og kommunitarisme. I tillegg til at dette er ytterpunkter i demokratiske syn har det også en sammenheng med medborgerskapet. Man kan se medborgerskap i et kommunitaristisk perspektiv der forpliktelsesdimensjonen er vektlagt. På den andre siden har vi det liberale medborgerskap som vektlegger rettigheter. Medborgerskap i denne studien tar dermed for seg

rettigheter og plikter som motsatte dimensjoner innenfor medborgerskapet. Det er disse ulike tradisjonene, demokratiske syn og dimensjoner som er grunnlaget for analyse av læreplaner, med mål om å se på oppfatninger og betydninger, og for få forståelsen av hvordan lærere oppfatter fenomenene.

2.6 Tidligere forskning

Det er allerede forsket mye på demokrati i skolen, blant annet flere doktorgrader. Trond Solhaug (2003) skriver om utdanning til demokratisk medborgerskap. Kjetil Børhaug (2007) skriver om opplæring til demokrati. Janicke Heldal Stray (2009) skriver om demokratisk medborgerskap i norsk skole gjennom en kritisk analyse av LK06. For å kunne plassere denne studien i forskningsfeltet skal jeg referere til noen andre sentrale norske arbeider med lignende tematikk. Lars Gunnar Briseids innholdsanalyse av læreplaner fra 2012 er særlig relevant. Jeg vil også bruke to artikler om læreres forståelse av demokrati og medborgerskap som er en del av den norske ICCS (International Civic, Citizen and Education Study) studien fra 2016. Artikkelen som er skrevet av Janicke Heldal Stray og Emil Sætra tar i bruk datamaterialet ICCS-studien fra 2016.

2.6.1 Tidligere forskning på demokratiforståelse

Lars Gunnar Briseids (2012) artikkel "*Demokratiforståelse og intensjoner i demokratiopdragelsen; Norske læreplaner mellom 1974 og 2010*" er en innholdsanalyse av læreplanen med fokus på den generelle delen og fagplaner i samfunnsfag og norsk. De teoretiske utgangspunktene er et deliberativt syn på demokratiet, et kommunitaristisk syn på demokratiet og et liberalt perspektiv. Begreper er kategorisert for å brukes som kategorier for å representere de ulike synene i læreplanene i analysen (Briseid 2012, s.53).

I studien kommer han frem til at alle de ulike perspektivene er representert i alle læreplanene, der noen demokratiperspektiver er mer vektlagt enn andre. Det kommunitaristiske perspektivet er det fremtredende synet i M87 og L97 med en vektlegging av felleskap, tilhørighet og identitet (Briseid, 2012, s 63). Det deliberative perspektivet er fremtredende i M74 på bakgrunn av en vektlegging av deltagelse, medbestemmelse, dialog og kritisk tenkning (Briseid, 2012, s. 65). Det liberale perspektiv er særlig fremtredende i LK06. Med en vektlegging på bygge opp enkeltindividet med ferdigheter og kunnskaper gjennom kompetansemål. Briseid gjør her en læreplananalyse med til dels de samme perspektivene

som denne studien tar for seg. Jeg skal senere i denne studien drøfte mine funn opp mot Briseids for å se på likheter og forskjeller.

I artikkelen *Læreplan og demokrati - om læreres fortolkning og bruk av læreplanen i samfunnsfag i et demokratiopplæringsperspektiv* ser Stray og Sætra (2019) på hvordan lærere i samfunnsfag bruker læreplanen til opplæring i demokratiforståelse. Artikkelen er basert på ICCS studien fra 2016 med kvantitative og kvalitative data fra intervjuer med lærere som underviser i samfunnsfag på ungdomstrinnet. Den viser at under planlegging av undervisning i samfunnsfag bruker de fleste lærere kompetansemålene i faget som utgangspunkt. Det er mange kompetansemål, ifølge forfatterne er det kanskje for mange. Demokratimandatet er særlig formulert i læreplanens generelle del og det tyder dermed på at lærerne i samfunnsfag ikke bruker det særlig mye i planleggingen.

Spesielt tre hovedfunn i artikkelen er relevante for denne studien:

1. De fleste samfunnsfaglærere tar utgangspunkt i kompetansemålene når de planlegger og gjennomfører sin undervisning. Generell del har liten plass i planleggingen av undervisningen, selv om det er der skolens demokratimandat er trukket frem (Stray og Sætra, 2019).
2. Mange lærere mener at kompetansemålene i samfunnsfag er for omfattende. (Stray og Sætra 2019). Den store bredden medfører at det blir vanskelig å gå i dybden.
3. Forfatterne spør seg om rammevilkårene for å drive opplæring i demokrati og medborgerskap er hensiktsmessig. (Stray og Sætra, 2019). Lærere tolker sitt demokratimandat ulikt, og dette resulterer i forskjellige måter å undervise på (Stray og Sætra, 2019). Skal man undervise om demokrati og medborgerskap basert på den generelle delen eller skal man undervise primært etter kompetansemålene for faget? Slike dilemmaer gir grobunn for at det utvikles ulik praksis.

Denne artikkelen kan være med å se sammenhenger mellom min analyse av læreplanen og hvordan lærere bruker læreplan. Dermed kan man se denne artikkelen som en forlengelse av min studie fordi den sier noe om hvordan lærere bruker læreplan.

2.6.2 Tidligere forskning på medborgerskap

Stray og Sætra (2019) skriver i artikkelen *"Hva slags medborger? En undersøkelse av læreres ideer om opplæring til demokrati og medborgerskap i skolen"* om hva slags medborgere

lærere ønsker å utdanne. Artikkelen er basert på den Norske delen av ICCS-studien som ble gjennomført i 2016. Den er basert på intervjuer av lærere og svar fra lærere på en spørreundersøkelse.

Artikkelen presenterer to funn. Lærere vektlegger at elevene skal tilegne seg kunnskap som de skal få bruk for som demokratiske medborgere. Det handler om å gjøre elevene i stand til å forstå det norske politiske systemet og kunne bli engasjerte på skolen. Det andre funnet er at lærere forstår undervisning for demokratisk medborgerskap som noe mer en kunnskapsformidling. Ferdigheter som det å tenke kritisk og kunne uttrykke sine meninger og stå for dem, er noe lærerne ser på som viktige forutsetninger for medborgerskap. Kunnskap, ferdigheter og holdninger er viktig i opplæringen for at elevene skal bli gode medborgere. Konklusjonen i artikkelen er at lærere gir uttrykk for at skolen er et verktøy for demokrati, og ikke at demokratiet er et ideal for skolens praksis (Stray og Sætra, 2019). Dette er en annen vinkling på lærens forståelse og vektlegging av undervisning for demokratisk medborgerskap og vil brukes for å plassere denne studien i forskningsfeltet.

3 Metode

I et forskningsprosjekt er det viktig å være bevisst på valg av metode for å samle inn og bearbeide data slik at metodene er hensiktsmessig i forhold til oppgaven (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 110). Hvilke datainnsamlingsmetoder man velger påvirker hva slags data man får, og det er vanlig å skille mellom to grunnleggende ulike innsamlingsmetoder, kvantitative og kvalitative metoder. *Kvantitative metoder* tar sikte på å måle et omfang, eller hyppighet av et fenomen og der man kan se forskjeller i store mengder data (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 91). *Kvalitative metoder* går mer i dybden på et fenomen, der en prøver å få fylldige og detaljerte beskrivelser (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 95).

Med utgangspunkt i problemstillingen har jeg vist i teorikapittelet 2.1 at jeg skal undersøke den formelle læreplanen og den oppfattede læreplan i Goodlads læreplanteori.

Problemstillingen for min undersøkelse er: «Hva slags oppfatninger om demokrati og medborgerskap ligger i læreplanene, og hvordan forstår noen utvalgte lærere begrepene?»

Problemstillingen utdypes i følgende forskningsspørsmål.

1. *Hvilke oppfatninger og betydning av demokrati og medborgerskap kan leses ut av i læreplanenes generelle del og fagplanen i samfunnsfag i perioden 1974-2020?*
2. *Hvordan oppfatter et utvalg lærere temaet demokrati og medborgerskap i dagens skole?*

Siden målet med studien er å oppnå en dypere forståelse av og innsikt i av hvordan demokrati og medborgerskap er forankret i læreplan og forstått blant lærere, har jeg valgt en kvalitativ tilnærming der jeg anvender to ulike metoder.

I den første delen som omfatter analyse av læreplanen har jeg valgt å gjøre en dokumentanalyse der jeg ser på endringer av forståelse av begreper over tid. Dette kalles en diskursanalyse. Bergstrøm og Bøfhusen definerer i sin lærebok diskurs som "*...en samling utsagn i en bestemt sosial kontekst - samt skrevne og uskrevne regler for hva som kan og ikke kan sies i konteksten.*" (Bratberg, 2019 s. 35). Dette peker på diskurs som en felles normativ forståelse av et fenomen som kommer til uttrykk gjennom språket. Diskursanalyse er dermed, ifølge Werner Christie Mathisen (I Bratberg, 2019, s. 37) en "*...analyse av språkbruk i en samfunnsmessig kontekst, med fokus på hvordan de ideer og begreper som produseres i denne konteksten tolker og er med på å forme den samfunnsmessige virkeligheten.*" Formålet for min

diskursanalyse er å avdekke og analysere læreplaner for å få et innblikk i de kognitive og normative rammene som ligger i læreplanene og som påvirker hvordan læring skjer. (Bratberg, 2019, s. 37). Jeg ser den diskursive praksisen som kommer til uttrykk i læreplaner som et politikkområde der det er konkurrerende syn på hvordan undervisning om demokrati og medborgerskap skal være. For å kunne besvare det andre forskningsspørsmålet om lærernes oppfatning av og undervisning i demokrati, har jeg valgt å bruke intervju som metode for datainnsamling.

3.1 Dokumentanalyse

Scott (1990 i Thagaard, 2018, s.118) viser at vi bruker ordet dokument om alle skriftlige kilder som er tilgjengelige for forskernes analyser. Dette gir assosiasjoner til dokumenter som offentlige skrifter (Thagaard, s. 2018, s. 118). Innenfor dokumentanalyse er det viktig å studere dokumentene i den konteksten de er utformet (Ibid. s. 119). Læreplaner er helt sentrale dokumenter i den praksisen som en lærer utøver. Læreplanen og læreplanverket er forankret i forskrifter og i opplæringsloven, og skal styre innholdet i opplæringen i norsk skole (Utdanningsdirektoratet, 2020). Ved å gjennomføre analyse av læreplanen ønsker jeg se på hva disse dokumentene kan fortelle oss om hvordan skolemyndighetene har tenkt at undervisning i demokrati og medborgerskap skal være i fortid, nåtid og framtid. Analysen ville se på det som i Goodlads læreplanteori omtales som den formelle læreplanen.

Læreplan	Årstall	Forkortelse
Mønsterplan 1974	1974	M74
Mønsterplanen 1987	1987	M87
Den generelle del (for LK06 og L97)	1993	GD
Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen	1997	L97
Kunnskapsløftet	2006	Lk06
Fagfornyelsen	2020	LK20

Tabell 1: Beskrivelse av læreplaner med forkortelser.

Utvalget består av læreplaner for tidsrommet 1974 til 2020. Læreplanene omfatter både en generell/overordnet del og fagplaner. De generelle delene er med fordi de skal fungere som bindeleddet mellom opplæringsloven og læreplanen for fag. Fagplanen i samfunnsfag er med i analysen fordi samfunnsfaget er sentralt i undervisningen om demokrati og medborgerskap. De generelle delene og fagplanen blir presentert sammen for hver enkelt læreplan. Unntaket er den generelle del som kom i 1993, som er gjeldende for både L97 og LK06. Den blir derfor presentert adskilt i analysen. Læreplanene dekker en periode på 46 år, noe som gir mulighet for å se etter ulike diskurser innenfor temaene demokrati og medborgerskap i læreplaner over tid. Det jeg særlig ønsker å se etter er forskjeller og endring i forståelsen og betydningen av demokrati og medborgerskap i læreplanene. Analysen vil derfor kun omfatte deler av læreplanverket, den generelle delen og den fagspesifikke samfunnsfaglige delen.

I studien benytter jeg meg av en hermeneutisk tilnærming for å forstå og tolke meningen som ligger i tekstene. Målet med hermeneutikken er å oppnå en gyldig forståelse av meningen som ligger i teksten (Thagaard, 2018, s. 37). Den meningen jeg ser etter er ulike og skiftende forståelser av demokrati og medborgerskap.

3.1.1 Gjennomføring av dokumentanalysen

Analysen er gjort i flere trinn. Trinn én har vært å kode ut ulike deler av læreplanen som kan knyttes til demokrati og medborgerskap. Datamaterialet er gruppert i ulike kategorier for henholdsvis demokrati og medborgerskap. Jeg har jobbet deduktivt, det vil si at jeg har brukt teori om demokrati og medborgerskap (jf. kap. 2) som jeg har knyttet an til læreplanene for å se på sammenhengen mellom teori og datamaterialet. Jeg har brukt de deler av teorien som handler om et kommunitaristisk syn på demokrati versus et liberalt syn på demokrati. I analysen av medborgerskap har jeg brukt dimensjonen plikt versus rettighet som koder. Trinn to er arbeidet med datamaterialet jeg har kodet. Der har jeg nærlest for å tolke meningsinnholdet og betydningen av de ulike delene av hver enkelt læreplan. I trinn tre, avslutningsvis, har jeg sammenlignet og drøftet de ulike læreplanene og sett etter brudd og endringer i perioden som helhet. Denne delen oppsummerer mine funn.

3.2 Intervju som metode

3.2.1 Semistrukturerte intervju

Det semistrukturerte intervju gir forskeren mulighet til å være fleksibel i intervjusituasjonen og stille spørsmål som er utenfor intervjuguiden (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 121). I et intervju der målet er å få innsikt i hvordan informantene forstår begreper, kan det være viktig med oppfølgingsspørsmål for å få frem viktige nyanser, og man er mindre bundet enn i strukturerte intervjuer. Ved å ha laget en intervjuguide på forhånd kan både forsker og informant være forberedt til intervjusituasjonen.

Innenfor fenomenologien er det sentralt at man forstår fenomener på grunnlag av perspektivene til de personene vi studerer, og dermed kan beskrive omverdenen slik personen vi studerer erfarer omverdenen (Thagaard 2018, s. 36). Dette er også utgangspunktet for mine intervjuer, der jeg har ønsket jeg få ett innblikk i hvordan lærere forstår begrepene demokrati og medborgerskap. Studien kan derfor sies å ha et fenomenologisk perspektiv.

3.2.2 Utvalg av informanter til intervju

Den første fasen i en studie som benytter intervju er å finne informanter som ønsker å delta. For å få tak i informanter har jeg gjennomført et strategisk utvalg, det vil si at utvalget er basert på ulike kriterier og kvalifikasjoner som er hensiktsmessig for prosjektet (Thagaard, 2018, s. 54). For at informantene skal kunne bidra med gyldig informasjon og svare på problemstillingen må de som skal intervjues være lærere. Dernest må de arbeide på en ungdomsskole, for da vil bredden i fagbakgrunn være større enn i barneskolen.

Utvalgsriteriene har dermed vært lærere med samfunnsfaglige bakgrunn som underviser på ungdomstrinnet i samfunnsfag. For å finne informanter har jeg brukt eget nettverk.

Tilgjengelighetsutvalg innebærer at utvelgelse av deltakere til prosjektet er basert på selvseleksjon. Snøballmetoden er også blitt brukt, det innebærer å kontakte noen personer som har de egenskapene og kvalifikasjonen vi er ute etter før vi spør deltakerne om de kjenner flere med samme kvalifikasjoner (Thagaard, 2018, s. 56). Ved hjelp av denne metoden fant jeg fire informanter som ønsket å delta. Jeg hadde ønsket å ha flere informanter med, men rekrutteringen av deltakere viste seg vanskelig, blant annet på grunn av pandemien. Mange lærere har hatt en krevende hverdag med stor arbeidsbelastning.

Selv om informantene ikke er valgt ut tilfeldig, er det en grad av tilfeldighet angående hvem jeg har valgt å intervju, siden vi var avhengige av å finne tidspunkter som passet for forsker og informant.

Kode	Ansenitet	Utdanning
C	23 år	Master i statsvitenskap, fagutdannet, med PPU
D	3 år	Master i samfunnsfagdidaktikk. Lærerutdanning 5-10.trinn.
E	8 år	Master i konfliktløsning og meklings, fagutdannet, med PPU
F	5 år	Lærerutdanning uten samfunnsfaglig bakgrunn. Lærerutdanning, 5-10. trinn

Tabell 2: presentasjon av informanter

Det oversikten viser, er at mange som jobber på ungdomsskole ikke har pedagogisk utdanning. De har heller har en universitetsutdannelse med en spesialisering, før de har tatt praktisk pedagogisk utdanning (PPU) senere.

3.2.3 Gjennomføring av intervjuene

Flere av informantene som deltar i studien bor forskjellige steder i landet og har derfor vært intervjuet digitalt. 2021 har vært preget av en verdensomspennende pandemi, der dette også har vært mest hensiktsmessig. Intervjuene ble gjennomført på bakgrunn av en på forhånd utarbeidet intervjuguide. Under intervjuet ble det brukt lydopptaker for å kunne ha informantens svar tilgjengelig og for å kunne gå tilbake og sjekke informantens svar. I tillegg var det viktig for å kunne være til stede i intervjuet og tolke informantens svar på stedet og formulere gode oppfølgingsspørsmål.

3.2.4 Intervjuguide

Med intervjuguiden utarbeidet jeg et rammeverk som sirklet inn hva alle intervjuene skulle handle om. Jeg delte den inn i tre hovedtemaer: Demokrati, medborgerskap og undervisningspraksis. Som jeg har vist til tidligere, er det siste temaet ikke vektlagt på bakgrunn av plass i oppgaven. For å trygge informantene og legge til rette for et godt intervju presenterte jeg helt innledningsvis meg selv, hva prosjektet handlet om og litt hvordan

gjennomføringen av intervjuet skulle foregå. De første spørsmålene dreide seg om å få litt informasjon om informantenes fagbakgrunn og erfaringer fra skolen. Slik bakgrunnsinformasjon kan vise seg å være utslagsgivende faktorer for informantenes svar, og kan gi viktige indikasjoner på forhold av interesse som ellers ikke kommer frem under intervjuet. Den tematiske delen av intervjuet startet først med et åpent spørsmål, for at informantene selv kunne presentere sine synspunkter og erfaringer (Thaagard, 2018, s. 97). Deretter ble spørsmålene mer spesifikke, for å fange opp informantenes meninger og vurderinger (Thaagard, 2018, s. 97).

I en intervjusituasjon er det viktig å være bevisst på å ikke komme med forutinntatte antagelser. Som intervjuer satt jeg med teoretisk kunnskap, og jeg måtte være oppmerksom på at jeg ikke stilte ledende spørsmål som påvirket informantene til å svare innenfor kategorier som jeg har bestemt. De skulle selv formulere egne svar. Dette var noe jeg reflekterte over før hvert intervju.

Før jeg startet med intervjuene gjennomførte jeg testintervju på en medstudent for å få et inntrykk av hvordan det var, og få en annen persons synspunkt på ting som kunne forbedres. Etter testintervju gjorde jeg noen endringer i intervjuguiden slik at det ble mer åpent. I testintervjuet fikk jeg en tilbakemelding på at det var tydelig at jeg ønsket å knytte informantenes svar til spesielle teorier. Dette medførte en endring, der jeg senere var mer bevisst på hvordan jeg ordla meg for å stille spørsmål. Dette for å unngå å lede informantene inn på svar som konkret kunne knyttes til en bestemt teori.

3.3 Dataanalyse

3.3.1 Analyse av intervju

Analysen av intervjuene starter i det en møter intervjuobjektet (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 145). Den første forståelsen man får påvirker den videre analysen av datamaterialet. Mens intervjuet foregår vil det foregå en analyse av det informantene sier som vil påvirke hvilke oppfølgingsspørsmål som stilles. Oppfølgingsspørsmål brukes for å komme dypere ned i informantens forståelse av virkeligheten.

3.3.2 Transkripsjon

Etter intervjuene var fullført ble de transkribert og anonymisert. Transkripsjonen gjorde samtale mellom to personer om til datamateriale som skal brukes til å besvare studiens problemstilling. Transkripsjonen gjør intervjusamtalen bedre egnet for analyse ved at man kan lage en struktur i tekstform (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 206).

I analysen av intervjuene har jeg sett på hvilke ulike teoretiske forståelser jeg kan knytte til det lærerne har sagt i intervjuene. Da vil jeg kunne si om det er en demokratiteori, eller om det er flere demokratiteori som lærerens forståelse passer inn under. Gjennom analysen kategoriseres lærerens utsagn for å kunne plasseres mellom de teoretiske perspektivene plikt og rettighet i medborgerskap, og liberalisme og kommunitarisme i demokrati.

3.4 Kvalitet i studien

3.4.1 Reliabilitet

Reliabilitet i en kvalitativ studie handler om hvorvidt forskeren har påvirket resultatet. Det er særlig to aspekter som er sentrale. At man som forsker reflekterer over den påvirkningen man har på datamaterialet og at forskningsprosessen er synlig og tilgjengelig for andres refleksjoner (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 224).

Et annet aspekt som er sentralt for studiens pålitelighet er hvordan informantene har grunnlag for å svare på det problemstillingen spør om (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 225). I min studie har jeg valgt ut informanter etter en rekke kriterier som sikrer at informanten kan gi meg de funnene jeg trenger for å svare på problemstillingen. Alle de fire informantene har en samfunnsfaglig utdanningsbakgrunn, med unntak av én. Dette vil jeg si er ganske representativt for mange skoler, der er mange som underviser i samfunnsfag har samfunnsfaglige utdanningsbakgrunn, men ikke alle. Dataene mine fra intervjuene er ikke representative for alle lærere i Norge og representerer kun et lite utvalg.

En kvalitativ studie tar utgangspunkt i fylldige beskrivelser av et fenomen. Det vil si at forskningen ikke vil være representativ og generaliserbar slik store kvantitative undersøkelser er. Mine informanter er likevel med på å danne et inntrykk av læreres forståelse av temaene.

Deres fagbakgrunn gir en variasjonen som også kan gi en indikasjon på hvordan lærere med ulike fagbakgrunn oppfatter demokrati og medborgerskap.

Konteksten som forskningen er utviklet i, vil kunne påvirke de resultatene man får (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 226). Ved å jobbe med læreplananalyse, vil man se fortidens læreplaner med nåtidens briller. Det er dermed viktig at man ikke måler fortiden ut fra dagens målestokk, men i større grad prøver å se fortiden slik den var i fortiden (Folkenborg, 2018, s. 25). Det er relativt kort tid siden den siste læreplanen for skolen kom, noe som har medført omfattende arbeid på skolene med å bli kjent med og implementere planen i undervisningspraksis. Det vil si at lærerne, som har deltatt på intervju vil være preget av den nye læreplanen i sine tanker, men også den tidligere som de har brukt i undervisningen i flere år. Det vil si at læreplanene LK20 og Lk06 antagelig vil være mest fremtredende i lærerens forståelse.

3.4.2 Indre gyldighet (validitet)

Validitet er noe som en kan se i sammenheng med resultatene av forskningen og hvordan vi tolker dataene. Dermed kan man si at validitet handler om gyldighet av de tolkninger forskeren kommer frem til (Thagaard, 2018, s. 189). Vi skiller mellom en indre validitet og en ytre validitet. Den indre validiteten handler om særlig to ting. Det første dreier seg om det er et samsvar med den virkeligheten man studerer og de teoriene og begrepene man bruker for å beskrive denne virkeligheten. For det andre handler det om man har grunnlag for å uttale seg om kausalitet på bakgrunn av den studien man har gjort (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 229). Innenfor kvalitativ forskning i samfunnsvitenskapene er det særlig at det er samsvar mellom teori og virkelighet som er viktig.

Et annet spørsmål som er sentralt innen indre validitet er om funnene stemmer overens med den teorien man anvender (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 231). For å sørge for at forskningen er gyldig har jeg i teoridelen drøftet teoretiske begreper for at det skal være lettere for andre som leser min forskning og se det med det samme utgangspunktet som jeg har.

I drøftingsdelen i denne studien skal jeg plassere mine funn opp mot andre studier, med lignende tematisering. Om funnene spriker kan dette være et tegn på at studien ikke er valid (Thagaard, 2018, s. 191).

3.4.3 Overførbarhet (ytre gyldighet)

Den ytre gyldigheten handler om de resultatene man har kommet frem til kan knyttes til andre kontekster en den man har studert. I et kvalitativt perspektiv vil dette dreie seg om hvorvidt andre kan kjenne seg igjen de tolkningene og funnene man har gjort (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 239.). For læreplananalyse kan dette dreie seg om hvorvidt andre kan kjenne seg igjen i mine funn. For at andre skal kunne kjenne seg igjen har jeg i stor grad prøvd å forklare hva jeg har gjort slik at det er lettere for andre å føle seg “invitert inn” i forskningen (Postholm og Jacobsen, 2018, s. 238). Gjennom å prøve å bygge opp konteksten rundt funnene vil også det kunne bidra til en bedre ytre gyldighet (Postholm og Jacobsen 2018, s. 239).

3.4.4 Ethiske vurderinger

I denne studien har jeg intervjuet lærere for å få et innblikk i deres forståelse av tematikken. Ved å intervju vil man samle inn personopplysninger. Alle informantene i dette prosjektet har selv valgt å delta ved å skrive under på et samtykkeskjema som de har fått tilsendt på mail. I dette samtykkeskjema er deres rettigheter beskrevet. Informantene skal kunne trekke seg fra studien uten å måtte oppgi noen grunn. Informantene er anonyme og vil ikke kunne bli identifisert. Før prosjektets start har jeg fått godkjennelse fra Norsk senter for forskningsdata til å samle inn data. Vedlagt ligger samtykkeskjema (vedlegg 3) og godkjennelse fra NSD (vedlegg 2).

3.5 Oppsummering av metode

Denne studien er kvalitativ og har som mål å vise fyldige beskrivelser av forståelsen av demokrati og medborgerskap blant lærere og i læreplaner. Jeg tar i bruk flere forskningsmetoder. Jeg benytter meg av dokumentanalyse der jeg ser etter diskurser om oppfatning og betydning av demokrati og medborgerskap i offentlige dokumenter, Læreplaner. Denne delen har en hermeneutisk tilnærming der målet er å forstå meningsinnholdet som ligger i læreplanene. Den andre metoden jeg bruker er intervju der målet er å se hvordan lærere forstår demokrati og medborgerskap. Dette er metodene jeg bruker for å svare på mine forskningsspørsmål .

4 Analyse av læreplanen

I en analyse av demokrati og medborgerskap der man ønsker å se etter ulike forståelser og betydning av disse begrepene, kan en løsning være å ta i bruk en skala for å plassere de ulike forståelsene i forhold til hverandre. Innenfor demokrati kan denne skalaen gå fra et liberalt syn på demokrati i den ene enden, til et kommunitaristisk syn på demokrati i den andre enden. Imellom har vi ulike demokratimodeller som vektlegger det ene eller det andre synet. Dette har jeg også vist til i teoridelen i kapittel 2.5. Medborgerskap er et relativt nytt begrep i norsk kontekst, og vil nok ikke være brukt i de tidligere læreplanene, men medborgerskap betyr egentlig bare «å praktisere demokrati». I analysen skal jeg se på ytterpunktene av medborgerskap som demokratisk praksis: rettighetsfokus på den ene siden av skalaen og pliktfokus på den andre siden.

I analysen av læreplan er det i enkelte tilfeller utfordrende å kunne skille mellom utdrag som handler om demokrati og utdrag som handler om medborgerskap og det vil dermed noen gang være avsnitt som tar for seg begge deler.

4.1 Mønsterplanen av 1974 (M74)

4.1.1 Oppfatninger og betydning av demokrati

I den generelle delen av læreplan M74 er det ikke noe veldig sterkt fokus på demokrati, men det nevnes ved noen anledninger. I skolens oppgave vektlegges samarbeid, der alle deler av skolen skal være bygget på de samme prinsipper. I utdraget kan vi se et syn på demokrati, men også medborgerskap.

“I den pedagogiske situasjonen som skolen representerer, må samarbeidet mellom lærere og elever ta sikte på gradvis å utvikle demokratiske ideer og demokratisk praksis. Det må gi forståelse av hva disse ideene betyr, hva de gir av rettigheter og hva det forutsetter av ansvarsfølelse og offervilje. (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 16)

De demokratiske ideer er blant andre toleranse, likeverd og viktigheten av at alle skal få uttrykke sine meninger i den pedagogiske situasjonen (Solhaug og Børhaug, 2012, s. 34). Innenfor en forståelse av medborgerskap betyr det at individet må ofre seg for et bærekraftig samarbeid i skolen og i samfunnet. Alle må bøye seg etter de normer og regler som samfunnet er bygget på. Offerviljen kan særlig knyttes til et kommunitaristisk demokratisyn, der det er

plikter i fokus: Hver enkelt borger skal ofre noe for fellesskapet. Offerviljen viser til at demokratiet ikke bare består av rettigheter, men at ved å få rettigheter krever samfunnet noe tilbake.

I Fagplandelen i M74 er samfunnsfag del av et større orienteringsfag som inneholder heimstadiære, samfunnsfag og naturfag. Heimstadiære og naturfag er ikke så relevant i denne sammenheng, men jeg skal se nærmere på den samfunnsfaglige delen. Samfunnsfaget er et skolefag som elevene har fra 4 - 9.trinn.

Om samfunnskunnskap står det følgende: *"Av hensyn til samfunnet og fellesskapet må den enkelte ofte slå av på sine personlige krav til utfoldelse. Samtidig som elevene øves opp til felles ansvar, må de lære å sette pris på de goder som et velordnet samfunn yter til gjengjeld."* (Kirke og utdanningsdepartementet, 1974, S: 181) I dette utdraget fra læreplanen kommer det frem et tydelig fellesskapsfokus, der individet må vike for samfunnets regler og behov. Individets plikter ovenfor fellesskapet er det viktig at elevene skal lære. Det kan ses i sammenheng med det kommunitaristiske synet på demokratiet der fellesskapet er viktigere enn demokratiet. På den måten kan vi plassere det til en plikt syn på medborgerskapet.

4.1.2 Oppfatning og betydning medborgerskap

I den generelle delen av M74 står det: *"For å kunne utvikle elevenes erkjennelse av individets plass og oppgave i fellesskapet må elevene gradvis få større ansvar"*. (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 14). En vektlegging som medfører at elevene må føle stadig sterkere på dette ansvaret gjennom skolegangen. Et fokus på ansvar innebærer at elevene må være ansvarlige overfor de regler vi har i samfunnet og i skolesamfunnet, at man skal følge dem og at man skal gjøre de plikter som forventes av deg i det demokratiske fellesskapet, samfunnet.

I de overordnede målene for samfunnsfaget i fagplandelen står det *"Å stimulere elevene til aktivt og ansvarsbevisst samfunnsengasjement."* (Kirke og utdanningsdepartementet, 1974, s 177). Dette målet indikerer at elevene skal bli aktive i samfunnet, der de skal læres opp til å delta som medborgere. Ved å få ansvar i skolen kan eleven bli kjent med hva som kreves av dem i samfunnet. Selve begrepet medborgerskap er ikke nevnt i læreplanen M74, men min tolking er at dette målet handler nettopp om medborgerskap og demokratisk praksis. Det handler om elevens fremtidige rolle i samfunnet. Ved å være aktiv og samfunnsengasjert vil man delta i det sosiale og det politiske fellesskapet.

4.1.3 Oppsummering M74

Læreplan M74 har et fellesskapsfokus der den enkelte skal bli ansvarsbevisst og lære seg å ta del i fellesskapet i samfunnet. Ansvar for fellesskapet kommer frem både i den generelle delen av læreplanen og fagplanen. I et liberalt syn på demokratiet har enkeltindividet lite ansvar i det demokratiske samfunnet. Det kommunitaristiske synet legger mye sterkere vekt på at individet har en mer ansvarlig rolle. Jeg mener derfor det er grunnlag for å si at denne læreplanen knytter an til en kommunitaristisk tankegang, der fellesskapet er viktigere enn enkeltindividet. Borgerne skal være ansvarlige i demokratiet og være involvert i beslutningsprosesser, noe vi også kan se i deltakerdemokratiet.

Medborgerskap er riktignok ikke nevnt, men elevene skal “stimuleres til aktiv deltagelse i samfunnet”, noe som vil si at elevene aktivt skal være med å påvirke og trygge demokratiet og fremtiden. Den sterke vektleggingen av ansvar formidler at enkeltindividet har plikter overfor demokratiet. Særlig bruk av begrepet “offervilje” i den generelle del og at «eleven skal slå av sine personlige krav til utfoldelse,» knytter denne læreplanen til et pliktfokus og et kommunitaristisk syn på medborgerskap og demokrati.

4.2 Mønsterplanen 1987 (M87)

4.2.1 Oppfatning og betydning av Demokrati

I den generelle delen er det redegjort for grunnskolens oppgave. Ett av emnene som ble tatt opp var selvstendighet og samarbeid. Samarbeid ble påpekt som viktig i demokratiet:

“Skal elevene utvikle en demokratisk holdning, er det en forutsetning at den enkelte blir respektert ut fra sin egenart og behandlet som et selvstendig individ. Samtidig er det nødvendig å vise omtanke for fellesskapets behov. Elevene må lære å forstå at det å leve sammen, dele arbeid og ansvar i hjem, skole og samfunn, krever samarbeid. Selvstendighet og forståelse av samarbeid henger nøye sammen med elevenes opplevelse av seg selv, og med de normer og holdninger de møter i sitt oppvekstmiljø.
“ (Kirke- og utdanningsdepartementet, 1987, s. 19)

En demokratisk holdning innebærer at alle individer blir respektert, samtidig som man tar hensyn til fellesskapet. Samfunnets normer og regler danner grunnlaget for hvilken vekt samarbeidet har i fellesskapet. I det kommunitaristiske synet på demokrati er det å styre staten en felles oppgave, et samarbeid mellom borgerne og de styrende elitene. Det kan man også se innenfor deltakerdemokratiet der borgerne er forpliktet til å delta i utforming og styringen av samfunnet. Innenfor et liberalt syn på demokratiet er det ikke like vanlig å gå sammen for å løse felles oppgaver. Der skal statens styres av de valgte representanter som helst ikke skal blande seg for mye inn i individets liv. På den måten kan vi knytte den generelle delen av læreplanen i M87 mot et kommunitaristisk syn på demokratiet.

I den generelle delen av læreplanen står det følgende:

“Medansvar og medinnflytelse over egen arbeids- og lærings situasjon gir praktisk trening i demokratisk tenke- og arbeidsmåte, og forståelse for verdier som kjennetegner et demokratisk samfunn.» (Kirke- og utdanningsdepartementet, 1987, s. 20)

Medansvar og medinnflytelse presenteres her som to viktige verdier i demokratiet. Elevene skal læres opp til å bli aktive gjennom om å delta i klasserommet og få praktisk trening i demokrati. Ved at elevene øves i handlingskompetanse vil de lettere kunne delta senere i samfunnet.

I fagplanen i samfunnsfag i M87 er planen delt inn i noen hovedtemaer som tar for seg ulike sider ved samfunns livet. Fagplanen skiller seg ut ved at den ikke har spesifikke læringsmål for hvert årstrinn, men er delt opp i flere temaer som sentrale innenfor samfunnsfaget. Samfunnsfaget omfatter kun ungdomskolen fra 7-9.trinn, noe som er en endring fra M74.

Hovedemnet, demokrati, makt og styring, som er særlig relevant for å tolke ulike forståelser av demokrati i læreplanen M87. Her er en beskrivelse av hovedemnet: *"Arbeidet må belyse hva rettssikkerhet er, og hvilke rettigheter og forpliktelser det innebærer for den enkelte. En må skape innsikt i hvordan politiske beslutninger treffes, og hvordan politiske organer, interesseorganisasjoner o.l. har innflytelse på utformingen av samfunnet og den enkeltes liv. Spørsmålet om den enkeltes ansvar og forpliktelser, rettigheter og muligheter til innflytelse - også i skolesamfunnet - må stå sentralt."* (Kirke og undervisningsdepartementet, 1987, s. 236)

Beskrivelsen av hovedemnet kan knyttes til flere ulike vinklinger på demokratiet. Vi kan se rettssikkerhet som sentralt innenfor en liberal teori, der det også er en del rettigheter og

forpliktelser. Et liberalt syn på demokratiet handler primært om individets beskyttelse mot maktutøvelse fra staten. Det å få rettigheter medfører også at man forplikter seg til å følge regler som gir alle like rettigheter.

Beskrivelsen av hovedemnet i M87 tar også for seg interesseorganisasjoner og deres innflytelse i samfunnet. Interesseorganisasjoner er særlig sentralt i den pluralistiske demokratiteorien. Det vi ser her er en klarere tilknytning til det liberale demokratisynet i forhold til det i M74, der det ikke er lagt så mye vekt på hvilke forpliktelser det er for enkeltindividet. Dette tyder på at felleskap er lite vektlagt, noe som peker mot et noe mer liberalt syn på demokratiet.

4.2.2 Oppfatning og betydning av medborgerskap

I den overordnede delen av M87 står det: *“Skolen må fremme forståelse for at det er nødvendig med felles innsats for å møte framtidens utfordringer. Derfor er det viktig at skolen legger vekt på å utvikle elevenes evne til å samarbeide og til å løse oppgaver i felleskap.”* (Kirke og utdanningsdepartementet, 1987, s. 22).

Dette tekstutdraget peker ikke direkte på demokratiet som en felles oppgave, men man kan knytte det til det å styre som en samfunnsoppgave, der man trenger en felles innsats. Det er helt i tråd med et kommunitaristisk syn på demokratiet.

I orienteringsfaget i M87 skal elevene få kunnskaper og ferdigheter som gjør at de kan delta i samfunnet. Det kan ses i sammenheng med et av målene for orienteringsfag er *“å stimulere elevene til å vise omsorg for medmennesker og gi dem grunnlag for å ta ansvar i samfunnet.”* (Kirke og utdanningsdepartementet, 1987, s. 212).

I orienteringsfaget M87 er det mål for faget som sier noe om elevens rolle i samfunnet: *“Arbeid med emnet skal gi elevene kunnskaper og holdninger som hjelper dem til å delta i samarbeid og felleskap med andre, både i det nære miljøet og etter hvert i større samfunnssammenheng.”* (Kirke- og utdanningsdepartementet, 1987, s. 218).

Det å delta i samarbeid og fellesskap med andre vektlegges som en viktig verdi for deltagelse senere i samfunnet. Dermed kan man si at orienteringsfaget kan være et springbrett for at elevene skal lære om det å ta ansvar i demokratiet. Også dette er et klart uttrykk for et kommunitaristisk syn, der ansvar og deltagelse i fellesskapet er viktig for opprettholdelse av

demokratiet. Dette i motsetning til et liberalt syn på medborgerskap, der ansvar er nedtonet, fordi individet skal være mest mulig fritt uten innblanding fra staten.

Det målet i samfunnsfagplanen som kan si mest om demokrati er målet "*å utvikle elevenes ansvarsfølelse for seg selv, sine medmennesker og sine omgivelser og stimulere dem til aktivt samfunnsengasjement.*" (Kirke og utdanningsdepartementet, 1987, s. 228). Vi kan se dette som en videreformidling av målet fra orienteringsfaget. Endringen ligger i at elevene skal få en ansvarsfølelse på flere områder, noe som kan ses på som en progresjon fra orienteringsfaget. Denne ansvarsfølelsen kan vi kjenne igjen i et republikansk syn på demokratiet, der borgerne er ansvarlig deltakere i samfunnet. I tillegg legger utdraget til at elevene skal utvikle seg til å bli medborgere. Som vi har sett tidligere, så kan ordet 'aktivt' knyttes til det å få handling til å skje. Et rettighetsfokus på medborgerskap kan sies å være passiv, mens et rolleperspektiv på medborgerskap er mer aktivt. Her ligger det altså en forventning om at elevene skal være engasjerte i samfunnet. Dette kan knyttes til en plikt om å være en aktiv deltaker i samfunnet.

Å studere samfunnet er et hovedområde i fagplanen for samfunnsfaget i M87, der står det følgende under Bruk av muligheter til medbestemmelse og innflytelse: "*Kjennskap til bruk av rettigheter (uttale -, innsyns- og klagerett mv.). Øvelse i å fremme en sak, deltagelse i beslutningsprosesser. Kontakt med offentlige og private kontorer og organer.*" (Kirke og utdanningsdepartementet, 1987, s. 232). Dette peker også mot et liberalistisk syn på demokrati og medborgerskap. Elevene skal lære om sine rettigheter, og også hvordan de kan utøve dem og kjenne sine påvirkningskanaler. Samtidig er det også en plikt som legges til grunn. Det er ikke et like tydelig pliktfokus som i M74, men det kommer også til syne her.

4.2.3 Oppsummering M87

I den overordnede delen trekkes samarbeid frem som en viktig verdi for å løse samfunnets fellesoppgaver. Denne vektleggingen kan indikere at skolemyndighetene ønsker at alle borgerne skal være aktive og delaktige i utformingen av samfunnet. Dermed kan den generelle delen knyttes til et kommunitaristisk syn på demokratiet, der fellesskapet er vektlagt. I orienteringsfaget ser vi også en vektlegging av samarbeid som en helt grunnleggende verdi i samfunnet, også dette i samsvar med et kommunitaristisk syn på demokrati. I fagplanen derimot, er fellesskapstanken noe fraværende. I stedet legges det vekt på det å bli kjent med det politiske systemet i Norge, den rollen organisasjoner har i politikken, hvordan en skal stemme ved valg, og hvilke muligheter en har til å påvirke.

Det norske demokratiet er representativt. Derfor er det viktig at elevene forstår det politiske landskapet og kjenner til hvilke partier som kan representere dem i politiske beslutninger. Det at fellesskapstanken ikke kommer like tydelig frem i den samfunnsfaglige delen av læreplanen kan tolkes på flere måter. En mulighet er at dette er noe elevene skal være kjent med fra orienteringsfaget. Vi kan også tolke det slik at lærerplanen legger opp til at elevene skal forstå demokratiet ut fra forskjellige synsvinkler. Både fra den liberale synsvinkelen, men også den kommunitaristiske. Likevel kan vi se læreplanen som en helhet, der fellesskapstanken kommer frem i den generelle del, og fagplanen har fokus på å valgdeltagelse og det politiske system. Dermed er det en læreplan som heller mot det kommunitaristiske på bakgrunn av det vektleggingen i den generelle del og gjennom orienteringsfaget.

Læreplanen understreker at eleven skal lære seg å bli ansvarlig og engasjert i samfunnet. Et slikt perspektiv legger opp til at elevene trenger engasjement for å ta på seg de pliktene den aktive medborgerrollen medfører. Motsetningene til dette vil vært et rettighetsfokus som er mindre fremtredende i denne læreplanen. Dermed kan vi knytte læreplanen M87 til et pliktfokus i medborgerskapet, men ikke like tydelige som M74.

4.3 Den generelle delen

4.3.1 Oppfatning om og betydning av demokrati

Den generelle delen av læreplanen for L97 kom i 1993, og skulle være bindeleddet mellom formålet og fagplanene. Den var også gjeldende for LK06. Den beskriver dimensjoner av mennesket som utgangspunkt for hva elevene skal kunne etter endt skolegang. Tilsammen danner alle dimensjonene det integrerte menneske, som er grunnskolens oppgave.

Under kapittelet «Det allmendannede menneske» kommer det frem at skolen er en felles referanseramme som bidrar til å opprettholde det demokratiske samfunnet. *"Det er derfor viktig at disse referanserammer og den nye teknologiske kunnskap deles av alle grupper, slik at det ikke skapes store forskjeller i forutsetninger for deltagelse."* (Utdanningsdirektoratet, 2015, s. 14). Læreplanen vektlegger at alle skal ha den samme kunnskapen for å kunne delta. Det overordnede synet er at vi i Norge er et kulturelt definert fellesskap, der de felles referanserammer er grunnlag for deltagelse i demokratiet. Denne læreplanen må dermed kunne sies å knytte seg tydelig til det kommunitaristiske synet på demokratiet. I tillegg kan man se et likhetsideal, der skolen skal legge til rette for at forutsetningen skal være like for alle for å kunne påvirke i samfunnet.

I slutten av den generelle delen av læreplanen, kommer det frem at "*sluttmålet for opplæringen er å anspore den enkelte til å realisere seg selv på måter som kommer fellesskapet til gode - å fostre til menneskelighet for et samfunn i utvikling.*"

(Utdanningsdirektoratet, 2015, s. 21). Sluttmålet, slik det her er formulert, viser til en klar vektlegging mot at hver enkelt skal kunne bidra til fellesskapet. Det er en vid formulering som gir rom for ulik tolkning, da det finnes mange måter å bidra i fellesskapet på. Betaler man skatt, eller jobber med noe samfunnsnyttig, bidrar man i fellesskapet. Det kan også tolkes som en oppfordring til å bruke sine rettigheter til å påvirke i demokratiet og bli en aktiv deltaker. Elevene skal realisere seg selv på en måte som gagnar fellesskapet – et utpreget kommunitaristisk syn på demokratiet.

4.3.2 Oppfatning og betydning Medborgerskap

"I et hele må opplæringen rettes også mot de personlige egenskaper en ønsker å utvikle, og ikke bare mot faginnhold. Nøkkelen er å utforme omgivelser som gir rike muligheter for barn og unge til å utvikle bevisst samfunnsansvar og handlingskompetanse for rollen som voksen."

(Utdanningsdirektoratet, 2015, s.18). Det bevisste samfunnsansvar kan knyttes til en kompetanse som er viktig for eleven å lære for å bli medborgere. Vi kan tolke utdraget slik at elevene skal bli medborgere når de blir voksne, og at det impliserer dermed at elevene ikke kan ses på som fulle deltakere i samfunnet før det. Medborgerskapet sees som en voksenrolle som krever en handlingskompetanse knyttet til det å være et aktivt individ i samfunnet. Her legges det vekt på både rettigheter og plikter.

Om plikter og ansvar står det følgende: "*Det innebærer at elevene fra første dag i skolen - og stadig mer med økende alder - må få plikter og gis ansvar, ikke bare for egen flid og fremgang, men også overfor andre elever og de øvrige medlemmer av skolefellesskapet.*"

(Utdanningsdirektoratet, 2015, s. 17). Dette utdraget sier at man skal hjelpe hverandre, og at elevene må læres opp til å ta ansvar: "*De bør komme i vane med å ta ansvar i dagens samfunn som forberedelse til deltagelse i morgendagens.*" (Utdanningsdirektoratet, 2015, s. 17) Ansvar kommer tydelig frem som noe elevene skal bli klar for, ikke noe de uten videre har.

4.3.3 Oppsummering, den generelle del av læreplanen.

I den generelle delen av læreplanen fra 1993 kan vi se at det legges vekt på felleskap. Elevene skal lære å ta del i fellesskapet på måter som kommer fellesskapet til gode. Den generelle delen viser til viktigheten av å ha noen felles referanserammer som gjør det lettere å kunne

delta i samfunnet. Disse referanserammene blir en del av den norske kulturelle referansen. En demokratiteori som vektlegger et kulturelt definert fellesskap, er kommunitarismen. Felleskapstanken kommer frem som viktig i opplæringen til demokrati og det er fokus på at elevene skal bli kjent med samfunnet og bidra for dets beste.

Medborgerskap som begrep er ikke nevnt i den generelle del, men det legges vekt på at elevene skal ta ansvar i samfunnet og gis plikter. Det er dermed grunnlag for å si at den generelle del legger vekt på medborgerskap og plikter i samfunnet som viktig for demokratiopplæringen.

4.4 Læreplanen for den 10-årige grunnskolen, L97

Læreplanen for samfunnsfag i L97 er delt opp i mål og hovedmomenter. Samfunnsfaget er delt inn i samfunnskunnskap, geografi og historie. Hver av disse tre delene har en tematisk inndeling i hvert steg i opplæringen: 1-4.trinn, 5-7. trinn og 8.-10. trinn.

I Læreplanen L97 sin fagdel er målene og hovedområdene sterkt knyttet til det norske demokratiet. De delene som tar for seg demokrati handler om at man skal bli kjent med de norske reglene og normene om hvordan man skal opptre i demokratiet. I tillegg vektlegger den flere ulike måter enkeltindividet kan bli påvirket på, og hvilke kanaler man kan bruke til å påvirke i demokratiet på. Eleven skal lære hvordan en aktivt kan delta i demokratiet og påvirke beslutninger i samfunnet (Det kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartement, 1996)

4.4.1 Oppfatning og betydning av Demokrati

Læreplanen for 9. trinn tar for seg noen viktige deler av samfunnet som elevene skal få undersøke.

"Undersøkje kva politiske parti, sameting, storting og regjering, forsvaret, viktige organisasjoner og massemedia arbeidar med. Drøfte formelle og uformelle maktforhold i det norske samfunnet. Bli kjende med korleis ulike pressgrupper arbeider med lobbyverksemd og folkeaksjoner og drøfte samanhengen mellom egne interesser og omsynet til dei andre." (Det kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartementet 1996, S. 179).

I denne vektleggingen ses organisasjoner og politiske partier som viktige instanser som elevene skal bli bedre kjent med. Det er ikke alle maktforhold i samfunnet som kan knyttes til

de valgte elitene, det er flere som er skjulte. Organisasjoner, internasjonale og nasjonale, har mye makt i samfunnet og kan påvirke demokratiet. I dette ligger det et liberalt syn på demokrati. Enkeltindividet har liten politisk innflytelse utenom valgdeltakelsen. Det er heller organisasjoner og interessegrupper som har muligheten til å påvirke beslutninger i samfunnet.

I tredje klasse, under delemne "Individet og samfunnet", fremgår det at elevene skal læres opp til at de kan være med å påvirke, ved at de skal få ha et ord med i laget og at deres stemme skal bli hørt: "*..erfare kva det vil seie å ha eit ord med i laget når avgjerder skal fattast i skolehverdagen, og at reglar kan endrast.*" (Det kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartementet 1996, s. 180). Dette målet har til hensikt å lære elevene at de har en stemme, og at de kan være med på å påvirke. Dette står i kontrast til det synet at elevene først kan delta som medborgere når de er voksne. Borgerne i et samfunn skal ha et ord med i laget når beslutninger skal fattes i samfunnet. I det deliberative synet er det også sentralt at alle de som blir berørt av en sak skal ha et ord med i laget og skal kunne ytre sin mening i en debatt. I skolen er det opp til læreren hvordan elevene skal ha et ord med i laget: om det er ved å debattere, arrangere valg eller ved at elevene kan være med å påvirke hvordan skolehverdagen er, eller øve seg på å uttrykke sine meninger muntlig og skriftlig.

4.4.2 Oppfatning om og betydning av medborgerskap

I innledning til fagplanen i samfunnsfag. under "Faget sin plass i skolen" står det: "*Kvar ny generasjon må lære å ta del i og halde i hevd demokratiske spelereglar på ulike samfunnsområde. Alle elevane er samfunnsmedlemmer og skal etter kvart på ulikt vis å ta del i utforminga og styringa i samfunnet. Samfunnsfaget tek sikte på å førebu elevane på ulike oppgaver i samfunnet ved å gi dei kunnskap, tru på sitt eige verd og lyst til å ta på seg oppgåver til beste for fellesskapet.*" (Det kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartementet 1996, s. 175).

Her kommer det klart til uttrykk at elevene skal forberedes til sin medborgerrolle i fremtiden, når de er blitt myndige. Elevene blir presentert som samfunnsmedlemmer som alle skal ta del i samfunnsutforminga. Her ser vi at læreplanen påpeker at alle skal ha innflytelse på styringa i samfunnet. Dette er et klart kommunitaristisk syn, der individet er en del av fellesskapet og tar del i samfunnsutforminga. Samfunnets behov skal være i sentrum og ikke individets.

Innenfor samfunnskunnskap i delemnet "Mennesket i møte med samfunnet" står det: "*elevane skal utvikle demokratisk engasjement - evna til å ta eigne val og til å stå for dei.*" (Det

kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartementet 1996, s. 181). Et demokratisk engasjement kan knyttes til å være aktivt engasjert i samfunnet, og bruke sine rettigheter til å ytre seg i saker man er engasjert i. Det betyr å være en aktiv medborger som bruker sine påvirkningsmuligheter.

I niende klasse er hovedmomentet deltaking og styring.: "*..bli kjende med korleis ulike pressgrupper arbeider med lobbyverksemd og folkeaksjoner og drøfte samanhengen mellom egne interesser og omsynet til dei andre.*" (Det kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartementet 1996). Ved å kjenne til ulike kanaler for påvirkning er det lettere å gå inn i en aktiv rolle som medborger. Ved at elevene blir kjent med hvordan organisasjoner jobber for å påvirke beslutningstagere vil de lettere kunne forstå hvilken rolle de selv kan ha som medborgere. Det å bli med i organisasjoner kan være en arena der man kan utøve sitt medborgerskap. Pressgrupper er særlig avgjørende innenfor en pluralistisk demokratiforståelse, der de har mye makt til å påvirke beslutninger i samfunnet.

4.4.3 Oppsummering L97

Totalt sett er L97 en læreplan som sier at elevene skal lære om hvordan de kan bidra til fellesskapet i samfunnet. Ser vi på styringen av staten som en av disse oppgavene, peker læreplanen i en kommunitaristiske retning. På en annen side ser vi at elevene også skal få kjennskap til hvordan det norske politiske systemet fungerer med partier og organisasjoner. De får et innblikk i både formelle og uformelle former for makt. Særlig en vektlegging av pressgrupper peker på et samfunn der organisasjoner kan ha mye makt. Dette formidler et inntrykk av at individet alene har lite mulighet til påvirkning utenom deltagelse i organisasjoner eller politiske partier, noe som kan knyttes til et mer liberalt syn. Vi kan dermed si at læreplanen L97 heller mot et liberalt syn på demokratiet, men også et pluralistisk demokrati der organisasjoner og pressgrupper har en viktig rolle.

Innenfor medborgerskap er det en særlig vekt på at individet skal være aktivt og dermed preget av plikt. Begrepet medborgerskap er ikke nevnt, men jeg tolker det slik at læreplanen har et aktivt syn på medborgerskap. Dette kommer frem gjennom en vektlegging av ulike påvirkningskanaler som elevene skal bli kjent med og et fokus på at elevene skal bli engasjert i samfunnet, og få erfaringer med ulike måter å påvirke på. Innenfor medborgerskap kan man se at det er vektleggingen av at elevene skal lære seg og kunne ytre seg slik at det kommer

frem ulike meninger, noe som er med på å styrke demokratiet. Det å kunne ytre seg er en rettighet man får gjennom ytringsfrihet. I mer kommunitaristisk demokratisyn kan det å ytre seg også som en plikt i samfunnsdebatten. Selv om det å ytre seg først og fremst er en rettighet, er det en fare for at ulike meninger ikke tas hensyn til og at minoriteter kan bli undertrykt. Ved å lære seg å ytre sine meninger, vil det være flere stemmer som blir hørt, noe som reduserer faren for et flertallstyranni. Dermed kan vi plassere medborgerskapet ganske midt på aksene, som en blanding av forpliktelsesdimensjonen og rettighetsdimensjonen. Medborgerskap handler om plikt, men også rettigheter.

4.5 LK06 Kunnskapsløftet 2006

I 2006 kom den nye læreplanen for grunnskolen (safi -01). Denne læreplanen har senere blitt revidert først i 2010 (safi -02), senere også i 2013 (safi-03). Her bruker jeg den læreplanen som ble revidert sist i 2013. LK06 er delt inn i kompetansemål under temaet utforskaren, historie, geografi og samfunnskunnskap.

4.5.1 Oppfatning om og betydning av demokrati

Innenfor samfunnskunnskapsdelen står det at: "*verdien av likestilling, medborgerskap og utvikling av demokratiske ferdigheter er viktige dimensjoner i samfunnskunnskap.*"

(Utdanningsdirektoratet, 2013, safi -03, s. 4). Demokratiske ferdigheter som er vektlagt skal kunne si noe om hvilke syn som ligger til grunn for denne delen av læreplanen. Samtidig er medborgerskap eksplisitt nevnt som en viktig dimensjon – for første gang i en læreplan.

Kompetansemålene handler mye om politiske valg, og det å bli kjent med det politiske systemet. I et av kompetansemålene for syvende trinn i samfunnskunnskap står det: "*Gjere greie for hva et politisk parti er, og diskutere noen sentrale motsetnader mellom dei politiske partia i Noreg.*" (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 8). I tiende trinn er det to kompetansemål som kan knyttes til det politiske system. "*Gjere greie for korleis ulike politiske parti fremjar ulike verdiar og interesser, knyte dette til aktuelle samfunnsspørsmål og argumentere for eige syn.*", og "*gjere greie for politiske institusjoner i Noreg og deira rollefordeling og samanlikne dei med institusjonar i andre land.*" (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 10).

Det å bli kjent med det politiske systemet og det politiske landskapet i Norge er en viktig forutsetning for å kunne delta som medborger i samfunnet. Det at kompetansemålene tar for seg politiske valg kan tolkes som et sentralt element i læreplanens demokratiforståelse. Valg og det representative demokrati kan knyttes til alle de ulike demokratimodellene, men ved å

gi det såpass mye oppmerksomhet peker læreplanen mot et liberalt demokrati syn. Det at organisasjoner er spesifikt nevnt gjør at man også kan knytte denne læreplanen til et pluralistisk demokratisyn, der organisasjoner og politiske partier har innflytelse også utenfor regjering.

4.5.2 Betydning av og oppfatning om medborgerskap

Formålet med samfunnsfaget er i lærerplanen formulert på følgende måte: "*Faget skal stimulere til å gje erfaring med aktivt medborgerskap og demokratisk deltaking.*"

(Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 2). Det er her medborgerskap er nevnt eksplisitt for første gang i en læreplan i grunnskolen.

Fagplanen er vinklet mot å bli kjent med det norske demokratiske systemet. Elevene skal bli kjent med valgsystemet og de politiske partiene, men også lære seg demokratiske ferdigheter. Elevene skal lære om demokrati gjennom å være med i beslutninger. Dette kan vi se i 4.trinn: "*Utforme og praktisere reglar, for samspel med andre og delta i demokratiske avgjerdsler i skolesamfunnet.*" (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 7). I dette kompetansemålet er det gitt at skolen er demokratisk og at elevene har en stemme. I sjuende trinn er det kompetansemål som kan sies å ta for seg lignende tematikk: "*Gjere greie for kva for moglegheiter, plikter og rettar barn og unge har til medverknad.*" (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 8). Dette kompetansemålet kan knyttes til Barnekonvensjonen som sier noe om hvilke plikter og rettigheter barn har, men også hvordan de kan medvirke. Elevene skal kunne *gjere greie for*, det vil si at de skal være kjent med og kunne fortelle hva disse rettighetene innebærer. I kompetansemål for 10.trinn skal elevene: "*Gje døme på kva samarbeid, medverknad, demokrati inneber nasjonalt, lokalt, i organisasjoner og i skolen.*" (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 10). Ifølge disse kompetansemålene skal elevene vite hvordan de skal kunne påvirke og delta ved å "*gje døme på og gjere greie for medverking og demokrati fra ulike synspunkter.*" Dette kan tolkes som at elevene etter 10.klasse i stor grad skal kjenne til hvordan deltagelse fungerer, men at de får liten erfaring med det i skolen.

4.5.3 Oppsummering LK06

De demokratiske ferdighetene og medborgerskap handler mye om hvordan elevene skal kunne delta og være med på å ta beslutninger. Elevene skal bli kjent med de politiske partiene, noe som gjør dem bedre i stand til å forstå valgsystemet. LK06 viser at elevene skal lære om hvordan valgordningen i Norge fungerer, og denne sterke vektleggingen av valg knytter læreplanen til et liberalt syn på demokratiet. Det understrekes ved at fellesskapstanker

og et kommunitaristisk demokratisyn nesten er fraværende i LK06. I tillegg er det også en vekt på organisasjoner og deres rolle i demokratiet. LK06 kan dermed ses i sammenheng med den pluralistiske demokratiteorien, og en svak vektlegging av forpliktelsesdimensjonen.

Skolesamfunnet skal være arenaen der elevene lærer å ha regler å forholde seg til, men også et sted der de skal kunne lære hvordan man kan delta i demokratiet. På barneskolen er det en vektlegging av å forstå hvilke muligheter og rettigheter barn har til innflytelse. Dette medfører at det er rettighetsfokus på medborgerskapet. Læreplanen peker på at elevene skal gi eksempler på hvordan man kan påvirke, men stiller ikke noe direkte krav om plikter i kompetansemålene. På en annen side ser vi i beskrivelsen av formålet med faget en vektlegging av at elevene skal utvikles til å bli aktive medborgere. Kompetansemålene sier at eleven blir kjent med hvordan de skal påvirke og hvilke rettigheter man har som medborger. LK06 er her i tråd med et rettighetsfokus på medborgerskapet.

4.6 Fagfornyelsen LK 20

I 2017 kom det en ny overordnet del av læreplanen. I denne læreplanen er det en forsterket satsing på demokrati. Særlig målsettingen om demokrati og medborgerskap som et tverrfaglig emne i alle fag er et uttrykk for at demokrati har fått et økt fokus i læreplanverket. Demokratiet har blitt sentralt i hele skolens virksomhet og er ikke lenger bare noe samfunnsfaget har ansvaret for. Demokrati og medborgerskap angår alle sider ved samfunnet og det er derfor viktig at det inkluderes i alle fag.

4.6.1 Oppfatning og betydning av demokrati

I det tverrfaglige emne demokrati og medborgerskap i den overordnede delen står det formulert: *“De skal få innsikt i at demokratiet har ulike former og uttrykk.”*

(Utdanningsdirektoratet 2017, s. 12). Dette kan tyde på at elevene skal læres opp til at demokratiet ikke er et stabilt begrep som kun betyr en ting, men heller at det er dynamisk og kan tillegges flere forståelser. Vi kan tolke flere utdrag fra den overordnede delen til ulike syn.

I den overordnede delen står det følgende: *“Elevene skal erfare at de blir lyttet til i skolehverdagen, at de har reell innflytelse, og at de kan påvirke det som angår dem.”*

(Utdanningsdirektoratet, s 8, 2017). Dette innebærer at elevene skal ha stor innflytelse på sin egen skolehverdag, siden det angår dem i aller høyeste grad. Innenfor det deliberative demokratisynet kan man se de samme tendenser, der de parter som blir berørt av beslutninger

skal kunne være med å diskutere for å komme frem til den beste beslutningen. Dermed skal skolen, være en arena der elevene skal ha innflytelse og bli kjent med et skoledemokrati.

"Gjennom arbeid med temaet demokrati og medborgerskap skal elevene forstå sammenhengen mellom individets rettigheter og plikter. Individene har rett til å delta i politisk arbeid, samtidig som samfunnet er avhengig av at borgerne bruker rettighetene til politisk deltakelse og utforming av det sivile samfunnet." (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 12). I dette avsnittet fra den overordnede delen er det klart hva slags rettigheter og plikter man som enkeltindivid har i samfunnet. Tanken om at samfunnet er avhengig av at borgerne bruker sine rettigheter til deltakelse er noe vi kan kjenne igjen i det deltakerdemokratiske synet. Denne avhengigheten mellom borgerne og staten er et kjennetegn ved kommunitarisme.

I "Fagplanen for samfunnsfaget LK 20" har demokratiforståing og deltaking kommet inn som et av kjerneelementene i læreplanen. I tillegg kan vi se et økt fokus gjennom det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap. Innenfor de grunnleggende ferdighetene kan man særlig se tegn til et deliberativt syn på demokrati der regler for diskusjon kommer frem. Under muntlige ferdigheter står det: *"Å uttrykke egne meninger, ta ordet etter tur og å lytte og gi respons til andre, til å ta ulike perspektiv og grunngi argumentasjon i større årsaksammenhengar."* (Utdanningsdirektoratet, safi -04, 2020, s. 5). Selv om det ikke er slik at det beste argumentet er avgjørende for beslutningen, er det viktig for demokratiet at elevene lærer seg å kunne ytre sine meninger og diskutere samtidig som de lærer seg å lytte å høre på andres meninger.

Det er flere av kompetansemålene i samfunnsfagplanen i LK20 som ser på demokratiet. En vinkling som går igjen i kompetansemålene er påvirkning i demokratiet. I andre trinn kompetansemål for 4. klasse er det formulert slik: *"Reflekter over kven som har makt, og kva eit demokrati er, og utvikle forslag til korleis ein kan vere med på å påverke avgjerder."* (Utdanningsdirektoratet, safi -04, 2020, s. 8). Særlig det å utvikle forslag til hvordan man kan påvirke, fører til at elevene blir mer bevisst på egen rolle som aktive deltakere i demokratiet. De får dermed praktisk trening i demokratisk handlemåte. Det er i tillegg et rettighetsfokus i et kompetansemål i fjerde trinn: *"...presentere menneskerettar og rettar barn har, og reflektere over kvifor desse rettaene finst."* (Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 7).

I kompetansemålene for samfunnsfag i syvende trinn og i tiende trinn handler det mer om å bli kjent med det norske demokratiet. I kompetansemål i syvende trinn heter det: *Drøfte kva likeverd og likestilling har å seie for eit demokrati, og utvikle forslag til korleis ein kan motarbeide fordommar, rasisme og diskriminering.* (Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 9). I tiende trinn står det at elevene skal bli kjent med hvilke aktører som har makt i samfunnet i dag, og hvordan de grunngir sine standpunkter (Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 11). I tillegg legges det vekt på at elevene skal bli kjent med det norske politiske systemet og velferdssamfunnet i dag, og reflektere over sentrale utfordringer. (Utdanningsdirektoratet 2020, s. 11)

4.6.2 Oppfatning om og betydning av medborgerskap

I den overordnede delen av læreplanen står det: *"Skolen skal stimulere elevene til å bli aktive medborgere, og gi dem kompetanse til å delta i videreutviklingen av demokratiet i Norge."* (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 12). Utdraget poengterer her at medborgerne skal være aktive. Det forventes at elevene skal bli bidragsyttere i samfunnet og handle på en måte som opprettholder og utvikler demokratiet.

Å kunne ytre seg er en viktig del av demokratiet, og den overordna del av læreplanen har et mål om at eleven skal bli kjent med ulike former for deltagelse. Elevene skal få reell innflytelse til å påvirke for å kunne å bli kjent med hvordan demokratiet fungerer. Dette kan man se kommer til syne i den overordnede delen: *"...demokratiske verdier må fremmes gjennom aktiv deltagelse i hele opplæringsløpet."* (Udir, 2017, s. 7). Den aktive deltakelsen bidrar til at elevene blir kjent med rollen som deltaker, en forutsetning for å kunne utvikle seg til å bli medborgere.

I den overordnede delen står det: *"Når elevenes stemme blir hørt i skolen, opplever de hvordan de selv kan ta egen bevisste valg."* (Udir, 2017, s. 8). At skolen lytter til elevenes meninger i skolen er avgjørende for at de skal forstå verdien av å bruke sin stemme for å ytre meninger. *"De skal få erfaring med å praktisere ulike former for demokratiske deltagelse og medvirkning, både i det daglige arbeidet i fagene og gjennom for eksempel elevråd og andre rådsorganer."* (Udir, 2017, s. 8). Medborgerskap skal være noe som trekkes inn i alle fag og får her et større fokus.

I den overordnede delen er medborgerskap tydelig vektlagt: "*Opplæringen skal gi elevene forståelse for sammenhengen mellom demokrati og sentrale menneskerettigheter som ytringsfrihet, stemmerett og organisasjonsfrihet.*" (Udir, 2017, s. 12). Disse verdiene kan sees på som forutsetninger for demokratiet, og viser til noen viktige rettigheter for et funksjonelt demokrati. I læreplanen kan det tyde på et rettighetsfokus og liberalt demokratisyn. Det innebærer at elevene har rettigheter for å kunne delta. I tillegg ser vi et fravær av at borgerne er forpliktet ovenfor fellesskapet, noe som viser til et liberalt rettighetsorientert syn på medborgerskapet.

I den samfunnsfaglige læreplanen innenfor "Fagrelevans og sentrale verdier" kan man se en vektlegging av demokrati og medborgerskap: "*Gjennom samfunnsfaglige tenkemåter og metoder skal elevane utvikle eit aktivt medborgerskap bygd på medvit om demokrati, miljø, menneskerettar likestilling og verdien av mangfold.*" (Utdanningsdirektoratet, safi -04, 2020, s. 2). Et aktivt medborgerskap kan tolkes som muligheten for å gjøre demokratiske handlinger basert på en rekke rettigheter som sikrer muligheten for deltagelse. Det aktive medborgerskapet skal utvikles med grunnlag i verdier som er viktige i demokratiet. Ved formuleringen 'aktivt medborgerskap' ligger det en forventning om handling som kan knyttes til medborgerskap som plikter. På den andre siden skal det også være knyttet til menneskerettigheter og likestilling.

I den samfunnsfaglige læreplanen under kjerneelementet "Demokratiforståing og deltaking" , er deltagelse og medborgerskap sentralt. Det viser betydningen av å medvirke, organisere seg og delta gjennom historien, men også i dag. "*Elevane skal få erfaring med demokrati i praksis for å kunne påverke og medvirke til samfunnsutforming.*" (Utdanningsdirektoratet, safi -04, 2020, s. 2). Her legges det vekt på at elevene skal oppleve hvordan et demokrati i praksis er for å kunne få en forståelse for hvilken rolle de som medborgere har til å påvirke. Man kan se at det å lære seg å delta i demokratiske prosesser også går igjen i det tverrfaglige temaet "Demokrati og medborgerskap".

4.6.3 Oppsummering av den overordnede delen/ LK20

I den overordnede delen av læreplanen LK20, legges det vekt på at elevene skal bli tatt med i ulike beslutninger i skolen for å lære seg hvordan de kan påvirke demokratiske avgjørelser. I dette kan man se ett kommunitaristisk syn der samfunnet er åpent for borgernes innflytelse.

Ett slikt åpent syn kan knyttes til deltagerdemokratiet. Deler av dette er også videreformidlet i fagplanen i samfunnsfag.

I kompetansemålene i den fagspesifikke læreplanen legges det mer vekt på rettigheter, der eleven skal lære mer om rettighetene man har i demokratiet. Ett rettighetsfokus vi kan kjenne igjen i et liberalt syn på demokratiet. Læreplanen tar særlig sikte på at elevene skal bli kjent med det norske demokratiet, som kan knyttes til den pluralistiske demokratiteorien. På denne måten kan vi se at det er et todelt syn i LK20, der den overordnede delen kan ses i en kommunitaristisk kontekst, mens den fagspesifikke har et fokus på det liberale. Dette gir til sammen et bredt syn på demokratiet og demokratiets ulike former. Dermed vil LK20 vise litt forskjellige syn, men ettersom de fleste lærere bruker kompetansemålene i sin planlegging, kan det tenkes at det er disse som legges til grunn for undervisningen (Stray og Sætra, 2019).

Det at skolen skal lære opp elevene til å bli aktive medborgere er noe som kommer tydelig frem i læreplanen. Samfunnet er avhengig av at de fremtidige generasjonene vet hvordan demokratiet fungerer, og de kan opprettholde, videreutvikle og forbedre det gjennom rollen som aktive medborgere. Det er skolens oppgave å lære elevene å bli aktive og forberedt på å ta på seg sin rolle i demokratiet. Den aktive rollen vil da innebære et fokus på plikter. Samtidig er det et klart rettighetsfokus i kompetansemålene. Dermed har LK20 preg av både et pliktfokus og et rettighetsfokus, der rettighetsfokuset er tydeligst i kompetansemålene i fagplanen.

5 Analyse av læreres forståelse av demokrati og medborgerskap.

Denne delen baserer seg på empiri fra lærere som jobber på ungdomskoler som underviser i samfunnsfag. De er blitt intervjuet om sin forståelse av demokrati og medborgerskap. Målet med intervjuene var å få svar på følgende forskningsspørsmål:

Hvordan oppfatter et utvalg lærere temaet demokrati og medborgerskap i dagens skole?

I intervjuguiden sorterer jeg mellom to hovedkategorier av spørsmål. Det første er knyttet til demokratiforståelse, der jeg prøver å få frem lærerens grunnleggende oppfatning av hva et demokrati er. Den andre delen handler om medborgerskap der jeg prøver å komme frem til hvordan læreren oppfatter dette.

5.1 Demokratiforståelse

I denne første kategorien starter jeg med et åpent spørsmål slik at informantene skal kunne legge frem sitt eget syn mest mulig ufiltret. Spørsmålet er ganske enkelt *"Hva legger du i begrepet demokrati?"* Informant C uttrykker følgende:

"Det enkleste på en måte er det at man har frie valg. Alle kan delta ved valg, men så må vi også huske på minoritetsrettigheter. Ytringsfrihet og forsamlingsfrihet. At man respekterer menneskerettighetene."

Informantens svar tyder på at det representative demokrati er i fokus. Videre kan man se at rettigheter er vektlagt for at alle skal ha muligheten til å delta. Dermed kan man tolke informantens svar til å vinkle mot et liberalt syn der rettigheter er i fokus for å sikre individets frihet til å ta egne valg. Minoritetsperspektivet kommer også frem som sentralt i denne informantens forståelse. En annen informant svarte på det samme med et annet fokus.

Informant E svarte følgende:

"Det er jo at folket bestemmer. Tenker jeg da. Enten folket er samfunn i en bygd eller i et klasserom eller i et land, men at det er da folket som er med på å bestemme."

Disse to forståelsene viser ikke et tydelig syn på demokrati som det ene eller det andre, men dette er noe som kan ses på som en generell forståelse av demokrati. For å komme dypere i lærernes forståelse stilte jeg et spørsmål om *"felleskapets plass i demokratiet"*. Informantene

svarte forskjellig på dette spørsmålet. Særlig interessant var informant E sitt svar og videre samtale.

E: jeg føler at det er kjempeviktig, for hvis ikke du har en følelse av felleskap så vil du ikke bry deg om ting styres. Så du må skape den identitet-tilhørigheten, enten det er i en klasse eller i en kommune eller i et land at det er en følelse av felleskap for at man skal ha det engasjementet og den pliktfølelsen det kommer med å yte den jobben du har da. I et demokrati. For du har jo en jobb.

I: Hva vil du si den jobben er da? La oss snakke litt om det. Hva slags plikter har man som deltaker i et demokrati?

E: Altså jeg tenker som deltaker i et demokrati så er plikten å delta ved valg. Du har fått muligheten til å si noe og da bør du sette deg inn i hva du mener, hvorfor du mener det du mener og ytre den meningen din og bruke den påvirkningskraften du har. Så det er jo viktig å skape det engasjementet i fellesskapet og i den befolkningsgruppen man skal nå. Jeg tenker også at du har plikt, for eksempel, i et demokrati til å følge de lovene og reglene og spillereglene som er satt opp for det samfunnet. Jeg tror jo også veldig på det engasjementet.

Pliktene er knyttet til det å delta i valg, følge normer og regler i samfunnet og bruke den påvirkningskraften man har. Informanten viser et tydelig fokus på fellesskapet. Det er viktig at borgerne er engasjert i samfunnsutformingen og kan bruke sin stemme for å nå frem til beslutningstakere. Denne informanten har et mer kommunitaristisk syn på demokratiet enn de andre informantene. Borgerne skal delta i demokratiet og bli engasjert i samfunnsutformingen. Det å påpeke at man som borger i demokratiet har en plikt kan knyttes til et deltakerdemokrati. Deltakerdemokratiet er nok den demokratisynet som passer best med informantens utsagn. To informanter trakk inn en respekt for minoriteter. Informant D svarte:

"Om det er et land som nasjon eller demokrati er et felleskap, det er ikke nødvendigvis alltid det store flertallet som skal styre og bestemme. Vi må tenke på alle selv om det er et flertall som vinner på eller annen måte. Selv om samene er en minoritet eller ofte er i mindretall, så føler jeg at fellesskap er veldig viktig for å bli en god medborger i demokratiet. Så må du huske på alle og vite at det ikke bare er flertallet som får styre frem sine meninger."

Informanten trekker her frem fellesskapet som majoriteten i samfunnet har. Samene er et eksempel på en minoritet som man også må høre på, slik at det ikke blir et flertallstyranni. Minoritetene må også kunne ytre sin mening og bli hørt. Informanten vektlegger ytringsfriheten som viktig for et godt demokrati. En kritikk av et kommunitaristisk samfunn er at fellesskapet og kulturen får for mye plass, og at det dermed ikke er plass for minoritetskulturer (Solhaug, 2012). Det knytter denne informantens syn mer i retning av det liberale. Informant C, svarer ganske likt:

"At det ikke er et flertallsdiktatur At det ikke bare er valg. Ved valg så kan jo et flertall undertrykke et mindretall. men det må være en respekt for minoriteter."

Både informant C og D begge vektlegger viktigheten av at alle skal bli hørt og at demokratiet skal ta hensyn til minoriteter.

5.1.1 Oppsummering av demokratiforståelse

Tre av fire lærere har etter min tolkning et liberalt syn på demokratiet, ved at de trekker frem valgdeltagelse som sentralt i demokratiet og vektlegger rettigheter. Informant E vektlegger at borgerne har en plikt overfor fellesskapet ved å delta i ytre sine meninger, noe som kan knyttes til det kommunitaristiske syn på demokrati

5.1.2 Forståelse av medborgerskap

Det første spørsmålet innenfor medborgerskap er åpent for at lærerne selv skulle kunne presentere sitt syn. Spørsmålet informantene ble stilt var *"Hva legger du i begrepet medborgerskap?"* I informantenes svar kommer det frem et fokus på deltagelse i ulik grad.

Informant C uttrykker følgende:

"At alle i et samfunn føler at de kan få lov til å delta. Og at de føler at de har en stemme. At de er med på å bestemme hvordan samfunnet skal utvikle seg og at de kan hvis de vil, ytre seg. Men de kan stemme."

Deltagelse er det viktigste for at man skal kunne si sin mening og vise sin stemme. Her ser vi at informanten vektlegger det å stemme som et minimumskrav, og at det skal være allmenn stemmerett. Dette viser et rettighetsfokus på medborgerskap der individet er fritt, men har rettigheter som kan brukes til å delta i samfunnet. Informant D har et litt annerledes perspektiv:

"Ja, å være en aktiv medborger, da tenker jeg at man skal delta i samfunnsdebatten. Du trenger ikke å være aktiv i et politisk parti, eller uttrykker de hele tiden. Det handler om at du har en grunnkunnskap så du faktisk kan si noe om samfunnet og det som er aktuelt."

For å kunne ta del i samfunnet og ytre seg må man som borger sitte med en del grunnleggende kunnskap. Skolen er viktig for at fremtidens medborgere skal inneha disse kunnskapene. Deltar du i samfunnsdebatten er du en deltaker i samfunnet som har muligheten til å påvirke ved andre kanaler enn ved valg. At dette også er en plikt, er sentralt i denne informantens medborgersyn.

Informant E ser også medborgerskapet i sammenheng med den plikten man har i samfunnet og uttrykker følgende:

"Følelsen av at man er en del av et samfunn. Både for individet som skal føle tilknytning til fellesskapet, men også at man skal føle at man er en del av fellesskapet som at fellesskapet har plass og rom for deg til å være et individ. Det går liksom litt begge veier og at medborgerskapet er både den plikten du har i et samfunn, men også de mulighetene du har til å ytre deg i et samfunn og til å si hva du vil."

Her kommer pliktfølelsen frem på ny, og det er tydelig at informantene ser på medborgerskap som det å ha en aktiv, deltakende rolle. Informanten peker også på det å ha et engasjement for samfunnet som viktig for medborgere. Informant F bruker sine elever for å forklare sitt syn på medborgerskap, og sier følgende:

"Det er jo kanskje litt vanskelig og litt fremmed både for meg og for elevene, og det blir jo å være en deltaker i samfunnet. At du kan være en passiv medborger, du bare møter opp på skolen, men kanskje at de skal bli litt mer aktive medborgere og at du går på skolen og faktisk gjør en innsats der du deltar i timer og diskusjoner. Og i tillegg blir en enda mer aktiv medborger ved at du deltar utenfor skolen. Du er kanskje trener på turn eller frivillig i Røde kors, at du påtar deg litt mer oppgaver og ansvar utenfor samfunnet."

Informanten tar her for seg både det å være en medborger som rettighet til å være passiv, og en mer aktiv form for medborgerskap. Informanten mener at det beste er å være en aktiv

medborger som er engasjert og som ønsker å bidra i samfunnet. Den aktive medborgeren kan knyttes nærmere til medborgerskap som plikt.

5.1.3 Oppsummering av informantenes syn på medborgerskap

De fleste av informantene er opptatt av rettigheter som sikrer muligheten til deltagelse, der individet skal være fritt. De har et rettighetsfokus på medborgerskapet. Dette ert mest fremtredende hos informant C og F. Informant D og E, viser til at medborgerskap skal være mer aktivt. Informant D presenterer et fokus på det å kunne ytre seg og si sin mening. Dette kan knyttes til det å ha ett rettighetsfokus på medborgerskap. Informant E er tydelig på at det å være medborger medfører plikter ovenfor felleskapet og plasseres derfor innenfor et pliktfokus på medborgerskapet.

5.2 Oppsummering av lærernes forståelse av demokrati og medborgerskap

Informantene jeg har intervjuet har til felles at alle mener medborgerskapet handler om deltagelse på en eller flere måter. Dette kan knyttes til Solhaug og Børhaug (2012) sin definisjon som jeg redegjorde for innledningsvis. Utenom det er det litt forskjellige syn på medborgerskapet. Av informantene kan vi se at informant C, med et rettighetsfokus, og E, med ett pliktfokus danner ytterpunktene ved at de er tydeligst på hvilket syn de har på medborgerskapet. Imellom har vi informant F og D som viser til et rettighetsfokus, men der er aktiv deltagelse og spiller en sentra rolle i deres forståelse av demokrati og medborgerskap.

Selv med et lite utvalg av lærere har jeg sett at lærere forstår demokrati og medborgerskap ulikt. Dette gjør at elevene trolig også vil lære om demokrati og medborgerskap på forskjellige måter.

6 Oppsummering og drøfting av funn

6.1 Fra fellesskapstanke mot et individfokus

Demokratisynet i alle læreplanene preges både av kommunitarisme og liberalisme. Likevel kan en se at noen verdier er fremhevet mer enn andre, og at det også er en endring over tid. Læreplanen i M74 har et mer utpreget kommunitaristisk demokratisyn, mens dagens læreplan har fått et sterkere liberalt preg. Det er også et skille i L97, der læreplanen går mot et mer liberalt syn, samtidig som den fremdeles har visse kommunitaristiske trekk. Etter denne læreplanen blir fellesskapet tilsynelatende nedtonet, og det blir et mer individualistisk rettighetsbasert syn på demokratiet. Denne vektleggingen kommer til uttrykk ved at læreplanene i L97, LK06 og L20 i større grad peker på at elevene skal kjenne til det norske valgsystemet som er forutsetning for deltagelse i det. Samtidig som LK06 og L97 kan knyttes til det liberale demokratisynet, er den felles generelle delen for begge planene mer kommunitaristisk med en vektlegging av det å bidra til fellesskapet. Den generelle delen, peker på de kulturelle referanserammene som danner grunnlaget for deltagelse i samfunnet.

Når vi ser på lærernes svar fra intervjuene viser det seg at tre av fire informanter vektlegger valg i stor grad, og dette må sees i sammenheng med et liberalt demokratisyn. Dette kan tyde på det at den demokratiske diskursen som er dominerende blant lærere i dag er preget av det liberale demokratisynet. Bakgrunnen for dette kan være at LK06 har vært den gjeldende læreplanen i tretten år, noe som har medført at dette tankesettet har satt seg og at det dermed er blitt normalen. Mitt utvalg er imidlertid svært begrenset, så en konklusjon om ulike demokratisyn blant lærere ville måtte kreve et mye større og mer representativt utvalg.

I læreplanen kan man se at det er noe som endrer seg og noe som vedvarer. Det som tas opp i alle læreplanene er det at eleven skal være med å medvirke, påvirke, eller være med å ta beslutninger på skolen for å læres opp til demokratisk tenkemåte. Dette viser at skolen legger opp til at elevene skal ha muligheten til å påvirke i demokratiet. Dette er en tendens som går igjen i alle læreplanene. Et demokrati der enkeltindividet har mye innflytelse er typisk for det kommunitaristiske demokratiet.

Vi ser også at de generelle delene i alle læreplaner kan ha en sterk vektlegging av det kommunitaristiske fellesskapstanken. I den generelle delen, kan man se at det kommunitaristiske synet kommer frem på ny. Dette vil dermed si at alle de generelle delene fra M74 og til den nye overordnede delen av læreplanen som kom i 2017 har hatt en vinkling

mot det kommunitaristiske og mot fellesskapet sitt beste. I den nye overordnede delen som kom i 2017 er det imidlertid ikke lenger det tydelige fellesskapsfokus som vi kan se i de andre generelle læreplanene. I denne læreplanen er det heller et videre fokus som inkluderer flere syn på demokrati.

6.2 Fra pliktfokus til rettighetsfokus

Medborgerskap er et begrep som dukker opp først i Kunnskapsløftet i 2006. Selv om begrepet er fraværende før det, kan man se formuleringer i alle læreplanene som peker mot medborgerskapet.

I læreplanene M74 og M87 er det en sterk vektlegging av at elevene skal lære seg å ta ansvar i samfunnet. Dette knyttes til plikter i samfunnet, og kan sånn sett sees i sammenheng med et pliktsyn på medborgerskap. I de neste læreplanene, L97, LK06 og LK 20, er det med ansvar for fellesskapet blitt mindre fremtredende. Her legges det derimot sterkere vekt på hvilke retter man har til å påvirke, og hvilke kanaler som kan gi innflytelse. Dette er et tydeligere rettighetsorientert syn på demokrati og medborgerskap.

Alle læreplanene fremhever viktigheten av at elevene skal *stimuleres* til å bli aktive samfunnsborgere. Dette viser til at skolen er en viktig arena der elevene skal lære seg hva det vil si å være medborger, og det å bidra i samfunnsutviklingen. Som vi har sett peker en slik formulering på at det å være medborger medfører en del plikter. Graden av plikter er ofte det som skiller om det er et pliktfokus eller rettighetsfokus. I alle varianter av demokratiforståelse er medborgerne bundet av et sett med plikter. Som et minimum innebærer det å følge de lover å regler som gjelder i samfunnet.

I intervjuer med lærerne ser en at rettighetsfokus er overordnet. Det at lærerne har jobbet med LK06 de siste årene kan ha gjort at de er mer opptatt av rettigheter. Tre av informantene vektlegger et rettighetsfokus, der medborgeren selv velger en aktiv eller passiv rolle i demokratiet. Informant D påpeker særlig det at medborgerskap handler om det å ha en del grunnkunnskaper for å kunne delta i samfunnsdebatten. Dette er noe man kan se i sammenheng med det at felles referanserammer som danner grunnlaget for deltagelse i læreplanen. Informant E påpeker særlig på det at man har en plikt i det demokratiske samfunnet.

Lærernes syn kan være et uttrykk for tendenser til at læreplanens demokratiforståelse har utviklet seg fra et kommunitaristisk syn til et mer liberalt syn fra M74 til dagens lærerplan. Alle læreplanene inneholder preg av både et kommunitaristisk demokratisyn og et liberalt syn på demokrati. Tendensen er lignende innfor medborgerskapet der utviklingen har gått fra en pliktfokus til et mer rettighetsorientert fokus. Tre av fire informanter har et liberalt demokratisyn, der rettigheter er overordnet.

7 Diskusjon

Det vi kan se som et fellestrekk i alle læreplanene, er at demokrati er viktig og vektlagt. Analysen av læreplanene viser tegn til at læreplanen har gått fra å ha en fellesskapsorientering til en mer individuell orientering i sitt demokratisyn. Ett kommunitaristisk preg på skolen kan peke på et homogent skolefellesskap der alle er like (Stray, 2011). På 1970-tallet, da de første læreplanene kom, var nok også det norske samfunnet mer homogent, med mindre kulturelle og sosiale forskjeller enn vi har i dag. Det var også et samfunn preget av en sterk sosialdemokratisk ideologi der fellesskapet stod sterkt. De aller fleste skoler var homogene, med barn som var likere sosialt og kulturelt enn i dag. Etter hvert har det kommet mer innvandring til Norge, og klasserommet har mange steder blitt mer multikulturelt og mangfoldig (Eriksen og Sajjad, 2015, s. 19).

Gjennom svar fra intervjuene kan man se at lærerne legger vekt på valg i det representative demokrati som viktig i sin demokratiforståelse. Dette kan man se i sammenheng med kompetansemålene i læreplan LK06, der det er klart valgfokus i kompetansemålene. Stray og Sætra (2019) peker på det samme i sin artikkel *"Læreplan og demokrati - om læreres fortolkning og bruk av læreplan i demokratiundervisning"*. Den viser at de fleste lærere planlegger sin undervisning med utgangspunkt i kompetansemålene i faget, og i liten grad bruker den generelle delen av læreplanen. I læreplanen er det ofte et fokus på demokrati i den generelle delen. Det at lærere ikke bruker denne nedtoner en bredere forståelse av demokrati. Koritzinsky (2015, s. 111) påpeker en manglende vektlegging av demokrati i LK06, der kun tre av 59 kompetansemål tematiserer demokrati.

Gjennom analysen av læreplaner har jeg sett at det ligger flere ulike demokratisyn i hver enkelt læreplan. Dette er lignende funn som Briseid (2012) har kommet frem til. Selv om det er litt forskjellige metode i forskningen har vi kommet frem til noen av de samme funnene. I sin studie bruker han det deliberative perspektivet i tillegg til det kommunitaristiske og det liberale. Bakgrunnen for Briseids funn er begreper og deres hyppighet i læreplanen. Denne studien har hatt et annet fokus, der jeg har forsøkt å fange meningen og tolke læreplanene i større grad. Selv om jeg i min analyse av læreplanene ikke har brukt det deliberative synet eksplisitt, har jeg også sett denne forståelsen i læreplanene. Det å kunne diskutere er en viktig ferdighet i demokratiet og er noe som både læreplanen viser og som kommer frem i intervju med lærerne. Der Briseid peker på M74 som en læreplan der det deliberative synet er fremtredende, knytter jeg denne læreplanen til det kommunitariske demokratisynet. Briseid

knytter M87 og L97 til det kommunitaristiske synet, noe mine funn også viser. I tillegg er våre funn like i LK06, der vi begge peker på at denne læreplan kan knyttes til det liberale. Briseids studie tar ikke for seg LK20.

Lærernes forståelse av demokrati spriker. Det kan føre til et forskjellig utgangspunkt i norske klasserom: Biseth (2014, s 26) peker på at vektleggingen av demokratiundervisningen ligger hos lærerne, der de må ta valget om hvor stor plass undervisningen skal ta. Det at det har kommet en ny læreplan som vektlegger demokrati sterkere i den overordnede delen gir demokrati og medborgerskap et løft. Likevel viser forskningen til Stray og Sætra(2019) at lærerne jobber med kompetansemål i sin planlegging. Dersom trenden vedvarer med den nye læreplanen kan det tenkes at demokrati og medborgerskap som tverrfaglig tema ikke har noe reel innflytelse på demokratiopplæringen.

Tre av lærerne fra intervjuene viser til et liberalt fokus på demokrati der de vektlegger rettigheter til deltagelse og at det å delta ved valg er den mest sentrale måten å påvirke på. Disse lærerne kan man si følger læreplanen LK06 sin forståelse. Den siste av de fire informantene har et mer kommunitaristisk demokratisyn, noe som på sin side ikke stemmer helt med læreplanen. Det betyr ikke at vi av den grunn får store forskjeller. Basert på det Biseth(2015, s. 26) utaler har læreren avgjørende betydning på hvordan demokratiundervisningen elevene får. Dermed kan dette indikere at det er stor forskjell på demokratiundervisningen elevene får.

Den sterke vektlegging av demokrati og medborgerskap i den nye overordnede delen fra 2017 gjennom det tverrfaglige emne og kjerneelement kan være på bakgrunn av en svakere vektlegging i LK06. Stray (2009, s. 219) påpeker i sin avhandling at i Kunnskapsløftet LK06 ble det et resultatorientert fokus, noe som medførte en nedtoning av demokrati og medborgerskap. Dette kom etter PISA-undersøkelsen og medførte store endringer i læreplanen LK06. Stray (2009, S. 219) viser til at det etter PISA-undersøkelsen ble et sterkt fokus på faglige resultater, og at de norske elevene skulle bli bedre i de grunnleggende ferdigheter. Dermed ble det å utvikle elevene til aktive medborgere nedtonet.

Studien "*Hva slags medborger*" (Stray og Sætra, 2019), viser at lærere vektlegger at eleven lærer seg kunnskaper om det norske demokratiet som viktig for å bli aktive medborgere. Samtidig peker de på at opplæring til medborgerskap må være mer en kunnskapsformidling. Det handler om både kunnskap, ferdigheter og holdninger. Dette kommer også frem i intervju

fra denne studien, der en av informantene snakker om at det er en hvis "grunnkunnskap" elevene burde lære seg for å kunne si sin mening og ytre seg i samfunnet. Denne grunnkunnskapen handler da om det å kjenne det norske politiske systemet, men også det å kunne noe om flere deler av samfunnet slik at man kan være kritisk til andres ytringer og ikke stoler blindt på eksperter og "synsere". I læreplanen kan man se den samme vektleggingen. Fra L97 og til dagens læreplan nevnes det ulike deler av det norske politiske systemet som elevene skal bli kjent med i kompetansemål i samfunnsfaget. I tillegg kan vi se at "elevene skal stimuleres" til å delta og være med på å kunne påvirke beslutninger i klasserommet som en forberedelse til å gjøre det samme i samfunnet.

8 Oppsummering

8.1 Svar på forskningsspørsmål

I denne oppgaven har jeg forsøkt å svare på problemstillingen:

"Hva slags oppfatninger om demokrati og medborgerskap ligger i læreplanene, og hvordan forstår noen utvalgte lærere begrepene?"

Jeg har sett nærmere på den formelle læreplanen, og den oppfattede læreplan i tråd med Goodlads teori. Jeg har analysert læreplaner fra 1974 og til dagens læreplan og analysert hvilke demokratisyn og syn på medborgerskap som er gjeldende. De ytterpunktene jeg har tatt utgangspunkt i er liberalisme og kommunitarisme. Læreplanen gir ulike oppfatninger av demokrati og medborgerskap. Fra M74 og frem til L97 var det et kommunitaristisk syn som dominerte. Etter L97 har læreplanene vært mer preget av et liberalt demokratisyn.

Lærerne jeg har intervjuet har til dels forskjellige forståelser av demokrati. Tre av fire lærere vektlegger at demokratiet først å fremst dreier seg om valg av eliter, men belyser også andre påvirkningskanaler. Informantene er da liberalistiske i sitt demokratisyn, og mer spesifikt tilknyttet den pluralistiske tradisjonen. En av de fire lærerne har et kommunitaristisk syn på demokratiet, der fellesskapet er viktig i demokratiet. Dette funnet representerer ikke alle lærere i Norge, men kan gi et lite innblikk. Lærere er samfunnsborgere på lik linje med andre kan være politiske engasjerte og være tydelige på sitt syn om hvordan de personlig mener demokratiet skal være.

Medborgerskap som begrep i læreplaner har vært fraværende før LK06, men det er formuleringer i alle læreplaner som vektlegger borgeres mulighet til å påvirke og delta i demokratiet. Det er disse formuleringene som har vært utgangspunkt for analyse av læreplan og plassere medborgerskap mellom en rettighets- eller pliktorientering. I læreplanene M74 og M87 er det en vektlegging av at elevene skal lærers opp til å ta ansvar for fellesskapet og plasserer medborgerskapet mot et kommunitaristisk syn der plikter er vektlagt. I læreplanene L97, LK06 og LK20 er det mer oppmerksomhet om det å bli kjent med de rettighetene man har som medborger og hvordan kunne delta som medborger.

Lærerne er splittet i forståelsen av medborgerskap. Tre av fire lærere vektlegger medborgerskapet som rettigheter, der man selv velger om man ønsker å være passiv eller aktiv i rollen som medborger. En av fire lærere vektlegger et plikts fokus på medborgerskap,

med henholdsvis plikten til å delta i debatter og holde seg oppdatert og stemme ved valg står sentralt.

8.2 Veien videre.

I et stort prosjekt der man prøver å finne svar på en konkret problemstilling dukker det også opp nye og spennende spørsmål som kunne vært interessant å se nærmere på. I denne studien har jeg prøvd å gape over mye, og har samlet inn data om hvordan lærere underviser om demokrati og medborgerskap. Av plasshensyn har det ikke kommet med. Det hadde vært interessant å gå mer i dybden på deres måte å undervise i demokrati og medborgerskap. I et slikt tilfelle kunne en brukt de samme intervjuene, og supplert med observasjoner fra klasserommet. Dermed ville man kunne sett nærmere på den operasjonaliserte delen av Goodlads læreplanteori.

Av ting som hadde vært interessert er det særlig det å se på flere nivåer i Goodlads teori. Hvordan opplever elever undervisning om demokrati og medborgerskap? Og har det en nær sammenheng med hva lærerens syn er? Hvilken erfaring har elever med demokratiopplæring? ICCS- studien, kan vise noen tendenser av dette, men det kunne vært interessant å ta dypere dykk nede i elevens erfaringer av demokratiopplæringen.

9 Referanseliste

- Andreassen, Svein Erik. (2014) Forstår vi læreplanen (Doktorgrad) Universitet i Tromsø, Tromsø.
- Biseth, Heidi (2014): MÅ vi snakke om demokrati?. I: Madsen og Biseth (red.): MÅ vi snakke om demokrati?: Om demokratisk praksis i skolen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Biseth, Heidi og Madsen, Janne (2014): Om demokratiske trender i skolen: I: Madsen og Biseth (red.): MÅ vi snakke om demokrati?: Om demokratisk praksis i skolen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bratberg, Øivind, (2019) Tekstanalyse for samfunnsvitere. Oslo: Cappelen damm.
- Briseid L.G (2012) Demokratiforståelse og intensjoner i demokratioppdragelsen; Norske læreplaner mellom 1974 og 2010. Nordic studies in education, vol 32, s 50-66. Oslo. https://www-idunn-no.mime.uit.no/np/2012/01/demokrati-forstaaelse_og_intensjoner_i_demokratioppdragelsen (Lesedato 28.4.21)
- Børhaug, Kjetil, Christoffersen, Jonas og Aare, Tone (2014): *Introduksjon til samfunnskunnskap: fagstoff og didaktikk*. (3. utgave). Oslo: Det norsk Samlaget.
- Delanty, G. (2002): ” *Communitarism and citizenship*”. I Isin E.F og Turner B.S, (Red.) *Handbook of citizenship studies*. London: Sage
- Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996). Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen. Oslo: Aschehoug:
- Eriksen og Sajjad, (2015): *Kulturfor skjeller i praksis: Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal
- Folkenborg, Håkon Rune (2018), *Én fortid – Mange fortellinger, introduksjon til historiebruk*. Oslo: Cappelen Damm

Goodlad, John I., M. Frances Klein, and Kenneth A. Tye, "The Domains of Curriculum and Their Study," pp. 43-76 in John I. Goodlad and Associates, *Curriculum Inquiry: The Study of Curriculum Practice*. New York: McGraw-Hill, 1979.

Isin, E.F and Turner B.S (2002): *Citizenship studies: and introduction: I. Isin E.F og Turner B.S,(Red.) Handbook of citizenship studies*. London: Sage

Hobson, Rolf (2014) : *Politisk europeisk idéhistorie: 1750-1950*. (1.utgave) Oslo: Cappelen Damm.

Kirke- og undervisningsdepartementet (1974). *Mønsterplanen for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug

Kirke og undervisningsdepartementet (1987). *Mønsterplanen for grunnskolen*: Oslo: Aschehoug

Koritzinsky, Theo (2015): *Samfunnskunnskap: fagdidaktisk innføring*: (4.utgave). Oslo: Universitetsforlaget.

Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend (2015): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Lührmann ,A, Mechkova, V, Dahlum, S, Maxwell, L, Olin, M, Petrarca, C.S, Wilson M.C, Lindberg, S:I: (2018): *State of the world 2017: autocratization and exclusion?, Democratization* 25:8, 11321-1340.
DOI: <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1479693>.

Opplæringsloven (1998). *Loven om grunnskolen og den videregående opplæringa*. (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61#KAPITTEL_1

Pateman C. (1985) *The problem of Political Obligation, A Critique of political obligation.*: Polity press

Postholm, May Britt og Jacobsen, Dag Ingvar (2018) *Forskningsmetode: for master i Lærerutdanning*. Oslo: Cappelen Damm

- Schuck, P.H (2002): “*Liberal Citizenship*”. I Isin E.F og Turner B.S, (Red.) *Handbook of citizenship studies*. London: Sage
- Solhaug, Trond (2012): *Nasjon, medborgerskap og skolen*. I Solhaug, T., Børhaug, K., Stugu, O.S., Haugaløkken O.K. (Red.): *Skolen nasjonen og medborgeren*. Trondheim: Tapir Akademisk forlag
- Solhaug, Trond og Børhaug, Kjetil (2012): *Skolen i demokratiet: Demokratiet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stray, Janicke Heldal (2011): *Demokrati på timeplanen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Stray, Janicke Heldal (2009): Demokratisk medborgerskap i Norsk skole: en kritisk analyse. (Doktorgradsavhandling). Universitet i Oslo, Oslo
- Stray, J.H, Emil Sætra (2019): Hva slags medborger? En undersøkelse av læreres ideer om opplæring til demokrati og medborgerskap i skolen. *Nordic Journal of Comparative and International Education*. vol 3(1), 19-32.
<https://journals.oslomet.no/index.php/nordiccie/issue/view/366> (Lesedato 21.4.21)
- Stray, J.H, Emil Sætra (2019) Læreplan og demokrati - om læreres fortolkning og bruk av læreplanen i samfunnsfag i et demokrati opplæringsperspektiv. *Nordic Journal of Comparative and International Education*. vol 3(1), 3-18.
<https://journals.oslomet.no/index.php/nordiccie/issue/view/366> (Lesedato 13.3.21)
- Thagaard, Tove (2018) *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Utdanningsdirektoratet (2015). Den Generelle del av læreplanen. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/>
- Utdanningsdirektoratet (2013). Læreplanen for samfunnsfag (SAFI-03): Hentet fra: <https://www.udir.no/kl06/saf1-03>
- Utdanningsdirektoratet (2017). Overordnet del- verdier og grunnprinsipper for grunnopplæringen. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/?lang=nob>

Utdanningsdirektoratet (2020). Læreplan for samfunnsfag (Safi-04). Hentet fra:

<https://www.udir.no/lk20/saf01-04>

Vedlegg 1- Intervjuguide

Jeg bruker et semistrukturert intervju der jeg har klare retningslinjer på hva jeg ønsker å spørre om, men der jeg ikke er bundet til intervjuguiden, men har muligheten til å følge opp svar som er interessante med nye oppfølgingsspørsmål.

Forskningsspørsmål: Hvordan oppfatter et utvalg lærere temaet demokrati og medborgerskap i dagens skole?

1. Rammer for intervjuet. - forklare hensikten med studien. Hvorfor jeg er her og hva som skjer med de innsamlede opplysningene. Hvilke rettigheter de som ønsker å delta i prosjektet har. Intervjuet er ikke en test av noe slag der jeg er ute etter ett spesifikt svar. Jeg er kun ute etter å høre deres erfaringer.
2. Bakgrunnsinformasjon
 - Hvor lenge har du undervist i samfunnsfag?
 - Hva slags utdanning har du?
3. Definisjoner og begreper
 - 3.1 Hva legger du i begrepet demokrati ?
 - Hvilken plass har felleskapet i demokratiet?
 - Hvilke verdier er viktig i et demokrati ?
 - Hvilken rolle har staten- hvilken rolle har individet ?
 - 3.2 Hva legger du i begrepet medborgerskap ?
 - Hvordan mener du en kan forberede elevene til å bli medborgere ?
 - Hvordan ser du på deltagelse innenfor medborgerskap ?
4. Erfaringer:

Hvordan underviser du elevene i temaet demokrati og medborgerskap ?

 - På hvilken måte har du endret din undervisning, innenfor demokrati og medborgerskap etter den nye læreplanen kom i 2020?
 - Hvor høyt rangerer du tematikken demokrati og medborgerskap i samfunnsfag ?
 - Opplever du noen utfordringer knyttet til det å undervise om demokrati og medborgerskap?
 - Hvordan opplever du at elevene forstår demokrati og medborgerskap?

- Hvilke metoder bruker du for å lære elevene om demokrati og medborgerskap?

6. Avklarende spørsmål for å oppsummere

- Du sier at mener du da?
- Oppsummering av det vi har snakket om.
- Takk for at informanten har møtt opp å informere om veien videre i prosjektet og rettigheter og plikter ved å delta.

Vedlegg 2 – Samtykkeerklæring

Vil du delta i forskningsprosjektet Demokrati og medborgerskap, et dypdykk i begrepsforståelse?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å få et innblikk i hvordan lærere forstår begrepene demokrati og medborgerskap. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Jeg skal se på hvilke ulike forståelser av demokrati og medborgerskap som ligger til grunn i læreplanene fra M74- til dagens læreplan. Og i tillegg se på hvilken forståelse lærere som jobber i dagens skole har om begrepene.

Demokrati er et begrep som ikke har en entydig forståelse. Begrepet har blitt forstått ulikt til forskjellige tider i historien og forstås ulikt rundt om i verden den dag i dag. Derfor skal jeg innledningsvis undersøke om det er flere forståelser av begrepet demokrati og medborgerskap historisk, før jeg ser nærmere på de ulike forståelsene i dag. I den sammenheng er det nyttig å få et innblikk i hvordan lærere forstår begrepet i 2021.

«Hva slags oppfatninger om demokrati og medborgerskap ligger i læreplanene, og hvordan forstår noen utvalgte lærere begrepene ?»

Problemstillingen er nærmere presisert i følgende to forskningsspørsmål:

1. Hvilke oppfatninger og betydning av demokrati og medborgerskap kan leses ut av læreplanenes generell del og fagplanen i samfunnsfag i perioden 1974-2020 ?

2. Hvordan oppfatter et utvalg lærere temaet demokrati og medborgerskap i dagens skole?

I det andre forskningsspørsmålet skal jeg intervju lærere som underviser på ungdomsskolen for å få ett innblikk i deres forståelse av begrepene samt å få ett innblikk i hvordan de underviser i demokrati og medborgerskap.

Hensikten med studien er å drøfte hvordan demokrati og medborgerskap forstås i læreplaner og hvordan lærere forstår begrepene i dag.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

UIT- Norges Arktiske Universitet

er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg ønsker å intervju lærere som underviser i samfunnsfag på ungdomsskolen. Jeg mener at du kan være med å belyse emne på en god måte med dine erfaringer fra skolen. Jeg har tatt kontakt med ledelsen på skolen for å komme i kontakt med deg for så å få din kontaktinformasjon fra dem. Du er 1 av 6 som har fått muligheten til å være med å delta.

Hva innebærer det for deg å delta?

Som deltager av prosjektet innebærer det å være med på et intervju som har varighet på mellom 20-30 minutter. Det vil bli tatt lydopptak av intervjuet for å kunne ha mer fokus i intervjusituasjonen. Etter intervjuet er ferdig vil lydopptaket transkriberes og anonymiseres før det brukes som datamaterialet i masteroppgaven. Spørsmålene som stilles handler primært om din forståelse av begrepene demokrati og medborgerskap og hvilke erfaringer du som lærer har med å undervise om dette temaet.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Jeg og min veileder er de eneste som vil ha tilgang til den informasjonen du deler i intervjuet.
- For å sikre at de opplysningene som kommer frem i intervjuet ikke kan ses av uvedkommende gis alle informanter en kode. Koden og dine kontaktopplysninger vil være på en navneliste som er lagret separat fra resten av datamaterialet på en sikker læringsplattform tilhørende universitetet.

Deltagerne som deltar i prosjektet vil ikke kun gjenkjennes i oppgaven, og de opplysningene som blir publisert i oppgaven vil være anonymisert.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er 15.5.21. Når prosjektet avsluttet vil all data som er samlet inn slettes.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,

- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra UIT- Norges Arktiske universitet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- UIT- Norges Arktiske Universitet ved Andreas Hyllseth Ryen, Tlf +4792254190
Epost: ary024@uit.no (Student) og Håkon Rune Folkeborg tlf: 77660438, epost: hakon.folkenborg@uit.no (veileder/ prosjektansvarlig).
- Vårt personvernombud: Joakim Bakkevold, Epost: personvernombud@uit.no, tlf: 77646322

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Håkon Rune Folkenborg

Andreas Hyllseth Ryen

Prosjektansvarlig

student

(Forsker/veileder)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet [*sett inn tittel*], og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i Intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Kvittering fra NSD

15.5.2021 Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD sin vurdering

Prosjektittel

Demokrati og Medborgerskap, masteroppgave i samfunnsfagdidaktikk

Referansenummer

293762

Registrert

18.01.2021 av Andreas Hyllseth Ryen - ary024@post.uit.no

Behandlingsansvarlig institusjon

UiT Norges Arktiske Universitet / Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning / Institutt for lærerutdanning og pedagogikk

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Håkon Rune Folkenborg, hakon.folkenborg@uit.no, tlf: 77660438

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Andreas Hyllseth Ryen , ary024@uit.no, tlf: 92254190

Prosjektperiode

04.01.2021 - 15.05.2021

Status

22.01.2021 - Vurdert

Vurdering (1)

22.01.2021 - Vurdert

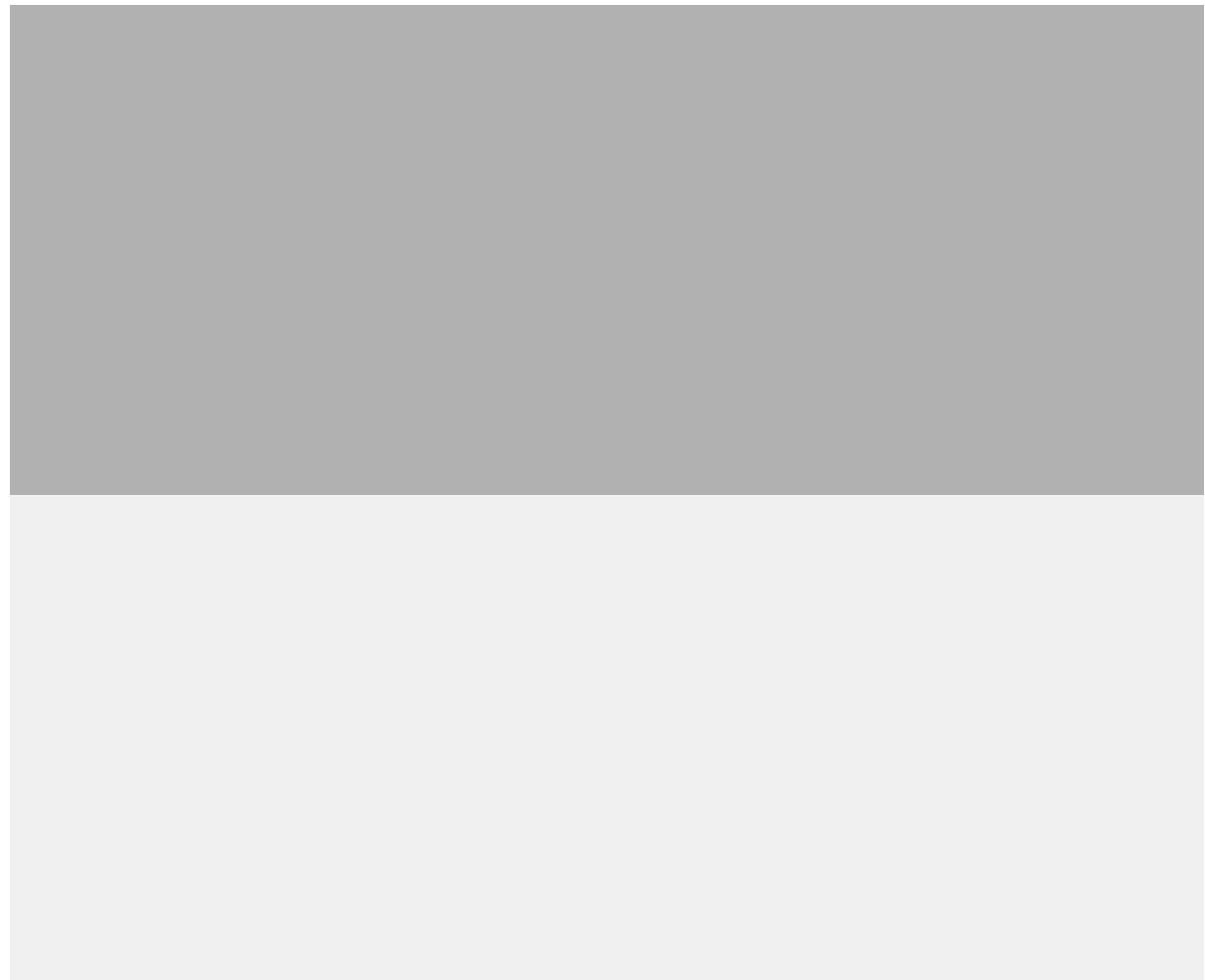
Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg 22.01.2021. Behandlingen kan starte.

DEL PROSJEKTET MED PROSJEKTANSVARLIG

Det er obligatorisk for studenter å dele meldeskjemaet med prosjektansvarlig (veileder). Det gjøres ved å trykke på “Del prosjekt” i meldeskjemaet.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/60055041-81de-4e81-8979-05b5b9a958b3> 1/3

15.5.2021 Meldeskjema for behandling av personopplysninger

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 15.05.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Dersom du benytter en databehandler i prosjektet må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/60055041-81de-4e81-8979-05b5b9a958b3> 2/3

15.5.2021 Meldeskjema for behandling av personopplysninger Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/60055041-81de-4e81-8979-05b5b9a958b3> 3/3

